

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІВЕНТ-ІНДУСТРІЙ, КУЛЬТУРОЛОГІЇ
ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА

На правах рукопису

МОДЕЛЬ МУЗЕЮ МАЙБУТНЬОГО:
СПРОБА ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
ТА ІНОКУЛЬТУРНОГО ДОСВІДУ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеню «Магістр»
за спеціальністю 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство»

виконала: здобувачка освітнього ступеню

«Магістр» Лоліта Бронфман

науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства

Володимир Виткалов

П Л А Н

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. МУЗЕЙ У СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ФОРМИ, НАПРЯМИ, ПРОБЛЕМИ.....	17
1.1. Стан дослідження проблеми та понятійно-категоріальний апарат наукового пошуку і його методологія.....	17
1.2. Культурна мозаїка України крізь призму діяльності сучасних музейних установ: регіональний вимір.....	30
РОЗДІЛ II. МУЗЕЇ В СИСТЕМІ НОВОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	43
2.1. Нові форми господарювання як визначний чинник ефективності діяльності сучасного музею.....	43
РОЗДІЛ III. МУЗЕЙНА УСТАНОВА В ІНОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ДОСВІД КРАЇНИ ІЗРАЇЛЬ.....	50
3.1. Ізраїль як культурний феномен світу: специфіка організації політичного, суспільного та культурного життя.....	50
3.2. Загальна характеристика музейних установ Ізраїлю в структурі туристично-екскурсійної практики.....	63
3.3. Музей Ізраїлю як універсальна національна модель установи. Класифікаційні ознаки мережі музеїв країни.....	65
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ.....	110

ВСТУП

Актуальність проблеми. Музей як соціально-культурний феномен сучасності сьогодні знаходиться у достатньо складному становищі. З одного боку, він і надалі виконує функції центру концентрації пам'яток культури, не залежно від його профілю, відомчого підпорядкування, фінансового стану тощо і вже цим є потрібним мережі, а з іншого, – він залишається комунальною чи державною установою, яка має лише елементарне за усіма параметрами його функціонування, зокрема музейна мережа знаходиться в числі тих установ, чиї співробітники мають найнижчу заробітну плату в Україні як фахівці, що не дозволяє здійснювати будь-які творчі експерименти, які передбачають відповідне фінансування, включаючи і покращення кадрового складу установи та галузі загалом. Мова вже не йде, якщо згадувати районну мережу, про зміну фасадів їх приміщень, технічне оснащення присадибної території тощо, які в усьому світі є важливою візитівкою такої структури і стимулюючим сегментом залучення нових відвідувачів.

Сюди можна додати й загальну проблему галузі культури – відсутність (чи надзвичайно слабку ефективність системи підвищення кваліфікації працівників), що не дозволяє постійно оволодівати необхідними професійними навичками, потрібними для підтримання ефективної діяльності цієї структури. Тому в переважній більшості в ній працюють лише ті фахівці, які здобули професійну освіту ще у попередню добу і від того часу всі свої фахові компетенції вони здобувають або самотужки, спілкуючись із колегами галузі, або через постійне чи епізодичне ознайомлення з практичним досвідом аналогічних установ в періодичній пресі, фаховій літературі, або на підставі вже наявного досвіду, інтуїтивно продукують нові ідеї, які найбільш відповідають конкретній ситуації. Сучасні фахівці (випускники) з вищою спеціальною освітою регіональний рівень вважають неперспективним для власної творчої самореалізації (хоча не зовсім

зрозуміло, що хоче сучасна молодь!). Утім, це підтверджує й кількість поданих заяв на різні освітні рівні до мережі закладів вищої освіти в Україні, приміром, у 2024-2025 навчальному році (за даними моніторингу сайту МОН України на спеціальність 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» було подано лише 220 заяв на 37 бюджетних місць. При цьому зазначена спеціальність функціонує у понад 25 ЗВО, зокрема КНУ ім. Т.Шевченка, УДУ ім. М.Драгоманова, НУ «Львівська політехніка», Львівський НУ ім. І.Франка, НТУУ «КПІ» та ін., не кажучи вже про ХДАК, яка, власне, й започаткувала цю спеціальність в Україні майже 40 років тому, та КНУКіМ і НАКККіМ, ВНУ ім. Лесі Українки тощо).

Потрібно нагадати, що лише у Львові, Києві, Харкові, Дніпрі, Запоріжжі, Ужгороді та сотнях українських міст трошки нижчого культурного рівня чи стану культурної інфраструктури (хоча стосовно музеїв подібне складно стверджувати, адже, до прикладу, Музей в Опішному чи музей ім. С. Корольова у Житомирі, як і музей Лесі Українки у Звягелі чи новий музейний комплекс у Луцьку – це перлини вітчизняної культурної спадщини і їх значення від того, що вони знаходяться у райцентрах чи обласних містах, зовсім не знижується), функціонують чимало потужних музеїв, які не мають фахівців і їх співробітники мають вік понад 70 років, фактично не підвищують кваліфікацію і в переважній більшості не працюють на високий результат, що і є основною причиною слабкої популярності переважної більшості регіональних установ країни.

Тому відсутність притоку нових кадрів із відповідним (сучасним) рівнем фахової освіти не стимулюватиме мережу закладів вищої освіти особливо підтримувати матеріально-технічний розвиток (рівень) цієї спеціальності, а відтак – залишатиметься й надалі важливим проблемним аспектом зміни ситуації на краще.

Сюди можна ще додати той факт, що переважна більшість працюючих у музейній галузі, – це фанати своєї справи, для яких музей залишається єдиною можливим засобом творчої самореалізації і в ньому вони працюють,

швидше за все, інтуїтивно відчуваючи проблему та бачачи шляхи її розв'язання, спираючись уже на здобутий упродовж життя практичний досвід, зокрема й підтримку небайдужих людей та наявні міжрегіональні контакти.

Помітно зменщує ефективність діяльності музейних установ на регіональному рівні і слабка організаційно-методична допомога установам, яка є мало ефективною через організаційно-фінансовий чинник, тобто брак коштів на обмінні поїздки співробітників чи інформаційний супровід колекцій, передплатні видання, цифровізацію галузі тощо. І цей проблемний ряд стосовно основних напрямів функціонування музейної мережі можна продовжувати й надалі.

Тому без термінової зміни ситуації на краще не лише у підвищенні фінансового заохочення співробітників цих установ, тим більше, що такий досвід в Україні є (достатньо у підтвердження згадати культурно-педагогічний сегмент доби Української народної республіки), але й через популяризацію цієї професії серед різних соціально-демографічних груп, яка можлива лише крізь вище наведені параметри, держава ризикує втратити цей важливий засіб підвищення освіченості, духовної культури зокрема, з якої випливає висока політична культура, історична свідомість, патріотизм, громадянська позиція та інші речі аналогічного ряду. Це може призвести й до того, що музеї в українських реаліях можуть перетворитися в анахронізм доби, тобто установи, де лише концентруються культурні пам'ятки різних епох (в залежності від профілю установи), утім і вони потребуватимуть безлічі загально відомих речей: реставрації, популяризації серед широкого загалу, а відтак – підвищення відповідного його рівня освіченості та культури, який би давав можливість сприйняти пам'ятку як артефакт певної доби, а також їх охорони, підтримки відповідного температурного режиму, зважаючи на час створення тієї чи іншої пам'ятки і ще безлічі іншого, без чого така установа не зможе ефективно (нормально) функціонувати у

соціумі, зважаючи на його інформатизацію та доступність нині будь-якої інформації при мінімальних технічних засобах.

Зважаючи на суттєві зміни в інформаційному просторі України, помітно змінюється й, так би мовити, інформаційна база культури. Ухвалено безліч розмаїтої нормативної документації на державному рівні, обсяги якої навіть перевищують логіку її сприйняття, утім вони є свідченням суттєвих трансформаційних змін українського суспільства і відповідною його реакцією на ці зміни. З іншого боку, лише декларативність законодавчої бази без належного підведення під неї відповідних практичних чи прагматичних дій, не може навіть зрушити ситуацію з місця. Адже під будь-який пункт Закону має бути підведена необхідна стаття (форма) його підтримки: фінансова, кадрова, організаційно-методична, без якої декларація так і залишиться декларацією. І це має бути реалізовано по усій управлінській вертикалі, починаючи з її найнижчого (сільського) рівня, позаяк центральні (національні) музейні установи, знаходячись у крупних культурних центрах, мають відносно пристойні параметри їх функціонування, виконуючи функції духовної презентації держави. Тому й реформа місцевого самоврядування, яка нині, принаймні на декларативному баченні проблеми, вважається панацеєю вирішення всіх наявних проблем на регіональному рівні (а надто, на рівні сільської чи, за старими мірками, – районної глибинки) фактично не працює, оскільки кошти переросподіляються в інші напрями, які також, здається, потрібні чи навіть актуальні, утім, ця актуальність визначається лише, на жаль, бажаннями керівника (чи групи його оточення) цієї територіальної громади, який має дуже віддале уявлення про сутність культурних потреб чи запитів населення, яке знаходиться у полі його управлінського впливу. Та й потрібно пам'ятати, що за понад 30-ти річний період новітньої доби розвитку України накопичилося стільки проблем, що вони всі здаються актуальними, а на їх вирішення коштів усе одно бракує. Тоді як брак управлінського досвіду, соціальна активність, громадянська позиція переважної більшості членів територіальної громади знаходиться на

майже примітивному рівні, які постійно пригнічуються військовими діями, різноманітними епідеміями, низьким фінансовим та психологічним станом місцевого населення, страхом втратити роботу та безліччю інших аспектів, які й не дають можливості здійснити саме ефективний запуск цієї реформи, тобто зробити громаду відповідальною за стан справ на її території.

З іншого боку, і на цьому потрібно наголосити особливо, в Україні чимало зроблено у напрямі покращення не лише музейної, але й соціокультурної сфери, зокрема обговорено, уточнено, узгоджено Класифікатор спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, зокрема й для галузі культури, і вона реалізується більш-менш пропорційно у територіальному її вимірі; ліцензовано чи акредитовано безліч освітніх програм, за якими здійснюється (чи можна це робити) підготовка фахівців відповідного напрямку; певною мірою покращено й видавничу сферу, спрямовану на галузь, яка також постійно покращується друком безлічі наукових збірників, навчально-методичної літератури, що друкуються кожним закладом вищої освіти, спрямованих на вирішення власних чи організаційно-педагогічних проблем, територіальної громади, що знаходиться у межах впливу закладу тощо. Можна навести й інші, не менш переконливі приклади у цьому напрямі.

І цей проблемний ряд та неможливість вирішувати будь-які проблеми із його можливих напрямів, можна продовжувати, як можна продовжувати й інший позитивний ряд, тих установ, чи органів державної (муніципальної) влади, де ці проблемні питання якісно вирішуються, спираючись на місцевий бізнес, приватну ініціативу, соціальну активність та наявність небайдужих людей, як це традиційно було і є в практиці України. Залишається лише усвідомити потребу у виявленні, критичному осмисленні наявного досвіду і бажанні його реалізувати, спираючись виключно на місцевий організаційно-фінансовий ресурс. Тим більше, що креативні та культурні індустрії, тобто практика розширення чи залучення до вирішення конкретної проблеми якомога ширшої кількості людей, які самі себе забезпечуватимуть

роботою, тобто хоча й відносно не значними, але фінансами, допоможе це питання зрушити з місця. Цьому повною мірою допомагатиме Україні по всій її управлінській вертикалі євроінтеграційних напрям, який вона ввела в провідний напрям власної культурної політики у широкому сенсі цього слова. І саме там можна віднайти безліч зразків будь-якого досвіду становлення соціокультурної сфери та музейної зокрема. Однак для цього також потрібно майже елементарне, – ознайомлення з цим досвідом фахівців на усіх рівнях і спроба перекласти його на український (регіональний) ґрунт, врахувавши етнопонаціональну специфіку та почати впроваджувати.

Тому актуальність цієї проблеми незаперечна. Адже опанування власним культурним надбанням, його критичним осмисленням, а також вивченням інокультурного досвіду роботи установ культури і музейних зокрема, принципів організації окремих форм та напрямів за межами країни та в її окремих регіонах залишається на часі, як на часі залишається й адаптація цього досвіду до місцевих реалій, ментальності населення, традиційних форм організації і проведення вільного часу, ролі установ культури в регіональному соціумі тощо. Саме у такий спосіб можна створити універсальну модель національної музейної установи, яка б стала притягальною структурою системи організації вільного часу населення.

Огляд напрямів розробки проблеми. Окреслена проблематика має необмежу кількість інформаційних джерел, в яких зазначена проблематика є предметом наукового студіювання, до яких можна віднести як фахову літературу, в якій є чимало матеріалу про сутність проблеми, її стан в різні історичні періоди, форми реалізації в конкретному регіоні чи Україні загалом. У цьому зв'язку можна згадати чимало прізвищ вітчизняних науковців – О. Гончарова [29], І. Петрова [59], О. Копієвська [45], П. Герчанівська [25] та інші, в працях яких музей розглядається як потрібна і приваблива установа в українських реаліях, незважаючи на безліч проблем у його функціонуванні, Сюди можна додати й наукові розвідки фахівців, чії праці дотичні до музею, утім які вбачають останній як важливий сегмент

вирішення інших питань розвитку соціуму: туризм у різних його видах і формах, зокрема й паломницький, кулінарний, фестивальний тощо, розвинутий навіть сьогодні достатньо ефективно; зокрема й фахівців суміжних галузей – О. Любіцева (туризм у системі культурної діяльності в Україні та за її межами) [53], або науково-педагогічних працівників регіональних ЗВО (С. Гаврилюк, В. Надольська, Г. Охріменко, М. Кучінко) [23], [24] (Луцьк), С. і В. Виткалови [19-21], [22] (Рівне), О. Кравченко [46] (Харків), С. Руденко (Київ) та ін. Цікавий матеріал стосовно не лише констатації фактів, але й прогнозу розвитку галузі чи сфери надають місцеві історики та краєзнавці, чиїми повідомленнями перенасичена мережа Інтернет, який також потребує критичного осмислення.

Потрібно згадати й низку дисертаційних досліджень, чи окремих розвідок, спрямованих не лише на музей, як установу культури, але й на питання його сутності в сучасних умовах, його трансформаційних аспектів функціонування у час війни [34], збереження культурної спадщини [14], її оцифрування [11], форми популяризації [3] тощо. Адже в цих дослідженнях концентрується переважно оригінальний досвід; майже завжди – інокультурний; чимало в цих роботах, виходячи, з так би мовити, сутності жанру, є якісного і критично осмисленого матеріалу, спрямованого на формування нового погляду на цю установу в українських реаліях, формування його відповідної моделі; вирізняється він і майже обов'язково наявністю характеристики можливостей його використання в нових українських реаліях. Та й будь-яке дисертаційне дослідження, – це переважно якісний, актуальний і оригінальний матеріал із критичною його оцінкою до викликів сьогодення, підготовлений переважно за матеріалами наукової періодики.

Згадаємо й низку досліджень, автори яких акцентують увагу на нових формах господарювання (фінансування), що виникли в регіонах у зв'язку з новою економічною системою країни, розширення можливостей приватного сектора, успадкуванням нею інокультурного досвіду тощо, які дають

можливість використовувати не лише бюджетні кошти, але й залучати чимало спонсорських, меценатських, грантових фінансових джерел, що не лише покращує ситуацію з матеріально-технічною базою загалом установ культури, але й розширює активність працюючих, позаяк вони мають бути, принаймні, обізнаними з таким можливими джерелами надходжень. Це, в свою чергу, стимулює й органи державної влади чи комунальної сфери брати до уваги саме ті установи культури, фаховий склад яких розуміє та враховує ситуацію, що склалася і спрямовувати фінансові потоки на їх підтримку. До цього ряду інформаційних джерел віднесемо: наукові розвідки С. Дичківського [34], М. Лелик [51], В. Потапенка, Ю. Тищенко, Ю. Каплан [48], О. Гриценка [31] та ін.

Сюди можна додати й чималу кількість наукових конференцій різних рівнів, чи їх окремих секцій, проведених, зокрема й в РДГУ, в яких музей, як соціокультурна інституція, його функції, технічне оснащення, побудова експозицій, є предметом особливої уваги [75]. Оригінальністю вирізняються подібні заходи, проведені в Опішні, Ужгороді, Миколаєві, Луцьку тощо. І навіть цей перелік також засвідчує актуальність аналізованої інституції у сучасному соціумі, незважаючи на військовий стан, психологічний стан місцевого населення, пошук шляхів для покращення ситуації, що склалася, іноваційний досвід у практиці його діяльності тощо. Адже кожен такий захід певною мірою актуалізує увагу до структури, що є предметом наукового студіювання, звертає увагу органів місцевої влади на його становище та результативність функціонування. Крім цього, можна згадати й про наявність фактично у кожному обласному чи найбільш помітному на рівні територіальної громади (району) «музейному» збірнику, які щороку публікують чимало матеріалу стосовно нових надходжень до конкретного музею, результати краєзнавчих експедицій, виставкову діяльність, обмінні експонування тощо, які також є корисними не лише для працівників конкретної установи, але й для усіх тих, куди надсилається той чи інший наукових збірник.

Розширює це тематичне розмаїття й достатньо строкатий, однак не менш оригінальний матеріал місцевих краєзнавців, публіцистів та інших не байдужих осіб, у публікаціях яких є чимало раціональної інформації стосовно будь-якої складової наявного досвіду, що викликає інтерес, тим більше, що електронні ЗМІ цей матеріал охоче поширюють. Та й безліч блогів чи інших форм передачі інформації в сучасних умовах уже значний час пульсує в українському культурному просторі.

Авторка спиралася також, при підготовці вказаного дослідження, й на різноманітний матеріал популяризаторського характеру, втіленого у численних пристендових проспектах, інформаційних довідках тощо, де зібрано регіональну конкретику у специфічній популяризаторській формі.

Більш широкий огляд історіографічної та джерельної бази розглянуто в окремому розділі роботи та в тексті окремих параграфів.

Таким чином, проведений побіжний розгляд напрямів дослідження цієї проблематики засвідчує сталий інтерес до неї, її важливість у сучасному суспільстві, наявність ефективного досвіду організації діяльності в різних регіонах, як і не меншу кількість зразків не зовсім вдалого досвіду організації музейної практики тощо. З іншого боку, цей аналіз підтвердив, що музей й надалі залишатиметься привабливою установою культури українського суспільства для всіх соціально-демографічних груп населення; буде він корисним і для підростаючого покоління в питаннях його соціалізації, прилучення до тих цінностей, які сповідує це суспільство. Тому українською моделлю музейної установи має стати конгломерат із діяльності вітчизняних і зарубіжних структур, кращий досвід яких має бути акумульований та критично осмислений вітчизняними фахівцями та управлінцями, практика організації якого й розглядатиметься в даному дослідженні.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності музею як установи культури в нових соціально-культурних обставинах, враховуючи вітчизняний та інокультурний досвід.

Завдання дослідження:

- виявити та проаналізувати основні напрями наукового пошуку дослідників стосовно стану сучасного музею у суспільстві;
- з'ясувати роль та функції музейної мережі в системі виховної чи духовної практики загалом;
- розглянути кращий досвід організації подібної практики в країні і на цій підставі сформулювати відповідні висновки чи рекомендації, можливі чи потрібні в практиці конкретної установи культури;
- дослідити інокультурний досвід організації діяльності музеїв в Ізраїлі і з'ясувати шляхи його можливої адаптації під українські реалії, зважаючи на історико-культурний потенціал вітчизняних музеїв;
- розглянути досвід якісної практичної організації діяльності музейної установи в сучасних умовах;
- підвести підсумки стосовно проведеної роботи.

Об'єкт магістерського дослідження: музей як соціокультурна установа сучасності.

Предмет магістерського дослідження: особливості організації різних видів діяльності у музейній практиці України та Ізраїлю.

Наукова новизна магістерського дослідження полягає в:

- виявленні і критичному осмисленні фахової літератури та джерельної бази наукового пошуку з окресленого вище питання;
- узагальненні інформації про музей як установу культури в сучасних умовах та можливих шляхах її трансформації;
- з'ясуванні ролі музею в сучасній регіональній музейній практиці;
- ознайомленні з досвідом наявної мережі в Ізраїлі та виявленні специфіки його використання у туристично-екскурсійній діяльності;
- виявленні інокультурного досвіду та шляхів його використання в Україні (чи регіоні);
- уточненні можливих форм використання музею в сучасних умовах, зважаючи на євроінтеграційний напрям подальшого розвитку України і її міжкультурну комунікацію;

- підготовці загальних висновків стосовно проведеного дослідження.

Практична значимість магістерського дослідження полягає в можливості використання зібраного, опрацьованого і критично осмисленого матеріалу у системі підвищення кваліфікації працівників культури та освіти; мережі ЗОШ та закладів вищої освіти, зокрема й фахових коледжів культури і мистецтв під час проведення лекційних та практичних занять спеціальностей 034 «Культурологія», 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності», а також для підготовки наукових статей, навчальних та навчально-методичних посібників, інших видів фахової літератури з професійно-орієнтованих дисциплін названих вище спеціальностей.

Окремі фрагменти магістерського дослідження апробовані під час організації різних видів практичних занять із професійно-орієнтованих дисциплін за період навчання на спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» у Рівненському державному гуманітарному університеті; окремих організаційно-методичних заходах в Ізраїлі, де чимало часу проживає здобувачка названого вище освітнього ступеня, а також наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема:

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» Рівненського державного гуманітарного університету – Музей як установа культури: порівняльна характеристика управління музейною практикою Ізраїлю і України. *Полілог культур: освітній, філологічний, культурологічний аспекти: міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернігів, 18-19 квіт., 2024 р.:* Програма. Чернігів: НУ «ЧК ім. Т.Г.Шевченка», 2024. С.14 [19 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» Рівненського державного гуманітарного університету – Музей як соціокультурна установа: нова модель для України: досвід музейної практики Ізраїлю. *Філософія культурно-мистецької освіти:*

III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 28 берез., 2024 р.: Програма. Київ : КНУКіМ, 2024. С. [с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» Рівненського державного гуманітарного університету. – Специфіка організації діяльності музейної мережі Ізраїлю і можливості використання цього досвіду в Україні: *Сучасний музейний простір і виклики сьогодення*: II міжнар. музейний форум, 26-28.06. 2024 р., м. Ужгород: Програма. Ужгород, 2024. С. 12 [20 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», РДГУ – Музейна установа: еволюція основних напрямів діяльності під впливом інтеграційних процесів: *Культурологічні дослідження та культурні практики у репрезентації молодих науковців: Круглий стіл кафедри культурології НаУ «КМА»* – Інститут культурології НАМ України, 18 квіт., 2024 р., м. Київ: Програма. Київ, 2024. С. 3 [8 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» РДГУ – Меморіальний музей і проблеми популяризації творчості митця: досвід України та Ізраїлю – *Молоді музикознавці: XXIII між нар. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 29-31 берез., 2024 р.: Програма. Київ: КМАМ ім. Р.М.Глієра, 2024. С. 7 [12 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» РДГУ – Музей як культурний центр: його нові моделі крізь призму управлінських технологій. *Регіональний соціокультурний менеджмент: сучасні виклики і тенденції розвитку*: V всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 23.11.2023 р.: Програма. Львів : ЛНАМ, 2023. С. 9 [21 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», РДГУ – Музей у системі міжкультурної комунікації: організаційний досвід Ізраїлю і можливості його запровадження в Україні. *Музей та відродження культурного ландшафту*: II міжнар. Круглий стіл із

міжнародною участю, м. Київ, Маріуполь. держ. ун-т, 17.05.2024 р.: Програма. Київ, 2024. С. 7 [19 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», РДГУ – Меморіальний музей як соціокультурна установа: нова модель для України: порівняльна характеристика управління музейною практикою Ізраїлю і України. *Формування сучасної парадигми менеджмент-освіти у соціокультурній сфері*. VIII всеукр. наук-метод. конф., 20-21-03.2024 р.: Програма. Київ: КНУКіМ, 2024. С. 37 [156 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», РДГУ – Музей як культурний феномен доби в умовах нових суспільних реалій. *Творчий універсалізм у культурі, мистецтві, освіті: ідентифікаційний, комунікаційний, синергетичний виміри*: міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., ДВНЗ «Прикарпатський НУ ім. В.Стефаника», 23-24.05.2024 р.: Програма. Івано-Франківськ, 2024. С. 8 [17 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», РДГУ – Музей у системі сучасних креативних індустрій: кореляція досвіду Ізраїлю та України. *Звітна наук. конф., проф.-викл. складу, студентів, магістрантів, аспірантів та співробітників РДГУ*. За 2023 р., 14-15 трав., 2024 р.: Програма. Рівне: РДГУ, 2024. С. 102 [113 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», Рівненський державний гуманітарний університет – *Музейні комплекси Ізраїлю і України: спільне і відмінне в практиці організації*: міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (МДУ), 24 жовт., 2024 р. Київ: МДУ, 2024 . С. [с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спец. 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», Рівненський державний гуманітарний університет – Музей в інокультурному просторі: досвід Ізраїлю крізь призму України: *Феномен культури постглобалізму: повоєнні світи та культурна*

демократія: міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 27.11.2024 р.: програма. Маріуполь-Київ: МДУ. 2024. С. [с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», РДГУ – Музеї у просторі сьогодення: критичний погляд на українську установу крізь призму культурного досвіду Ізраїля: Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні в час війни: освітній і культурно-мистецький вимір: *XX міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Рівне, 20-21 листоп. 2024 р.: Програма. Рівне: РДГУ, 2024. С.8 [42 с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», РДГУ – Музей в системі духовної культури: лрєвіл Ізраїлю крізь призму України. *Актуальні проблеми сучасності: молодіжна наука-2024.: всеукр. наук.-практ. кофн. здобувачів вищої освіти і молодих учених*: Київ, 8.11.2024. Київ: КНУКіМ, 2024. С. [с.].

- **Бронфман Л.** – здобувачка ОС «Магістр» спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», РДГУ – Музей як культурний феномен сучасності: досвід Ізраїлю крізь призму України. *Сучасні соціокультурні процеси: філософсько-аксіологічний дискурс: V всукрі наук.-практь конф.*, Полтава, 12.11.2024 р. Полтава: ПНПУ ім В.Короленка, 2024. С. [с.].

Структура магістерського дослідження обумовлена логікою викладу матеріалу, його метою, поставленими завданнями і складається зі Вступу, Основної частини, що включає три розділи, висновків, списку використаної літератури та джерел.

У Вступі виявлено актуальність теми, визначено мету та завдання дослідження, його наукову новизну і практичну значимість, предмет та об'єкт наукового пошуку і його структуру, а також апробаційну складову тощо.

В Основній частині, що складається з трьох розділів, висвітлено, власне, сутність проблеми, обраної для розгляду; складові наукового результату; розглянуто практичний досвід організації установ подібного напрямку в Україні та за її межами (Ізраїлі), а також акцентовано увагу на

найбільш оригінальному досвіді подібної практичної організації і можливостях його використання в країні.

У Висновках підведено підсумки проведеної роботи та визначено перспективи подальшого наукового пошуку.

Загальний обсяг магістерського дослідження складає 111 сторінок.

Список використаної літератури та джерел нараховує 106 назв.

РОЗДІЛ І. МУЗЕЇ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ФОРМИ, НАПРЯМИ, ПРОБЛЕМИ.

1.1. Стан дослідження проблеми та понятійно-категоріальний апарат наукового пошуку і його методологія.

У будь-якому дослідженні завжди потрібно наголошувати на теоретичних параметрах, у рамках якого воно й буде проводитися. Не є виключенням і пропонуване.

Окресленому вище питанню, а саме ролі музею у сучасному українському суспільстві, їх міжкультурній комунікації тощо, присвячено безліч наукових праць, серед яких дослідження згаданих уже О. Кравченка (культурна політика України в сучасних умовах) [46], С. Дичковського (цифровізація культурної спадщини, зокрема й міжнародний досвід організації) [34], О. Гончарової (мережа художніх музеїв США та Канади [29], а також низка статей, спрямованих на виявлення окремих аспектів популяризації музейних пам'яток, зважаючи на факт її професійної діяльності на відповідній кафедрі у КНУКіМ), О. Копієвської (культурні та креативні індустрії в сучасних умовах) [44], О. Любіцевої (музейна діяльність у сучасних вимірах: теоретико-прикладні питання) тощо [53]. Можна наголосити й на більш локальній проблематиці, акцентуючи увагу на музейній експозиції конкретної установи (В. Банах, В. Северин, Д. Кепін, Р. Маньковська, О. Гончарова, І. Нікітіна, Т. Бегаль та ін.). Чимало різноспрямованого матеріалу з цього приводу оприлюднюється й у регіональній періодиці. І хоча він помітно вирізняється своєю структурованістю, принципами підходів до його апробації, потенціал музейної мережі він поглиблює.

У новітній період розвитку України проникнення цінностей та практик інших культурних сегментів у вітчизняний креативний сектор набуває помітного характеру. Цей процес відбувається на підставі дуальностей глобально-глокального, національного-іннокультурного. Та й сам термін «культурні практики» (тобто предметно-практична діяльність людини,

пов'язана зі створенням чи поширенням культурних продуктів у соціумі) було введено у науковий обіг представниками Бірмінгемської культурологічної школи [91].

У сучасному науковому пошуку культурні практики, як важливі сегменти діяльності й музейних установ, є одним із перспективних напрямів дослідження, свідченням чого є чимало праць Н. Бабій [3], О. Губернатор [32], О. Копієвської [45], Г. Меднікової [57], В. Судакової [70], на які спиралась авторка цієї роботи. Адже, на думку згаданої вже О. Копієвської, «в добу глобалізації культурні практики.... відіграють центральну роль у міжнародних відносинах, спонукаючи до діалогу з іншими культурами, убезпечуючи від ймовірного зіткнення цивілізацій» [45, с. 24].

Помітною складовою даного дослідження є його джерельна база, представлена культурними пам'ятками музейних установ, їх сайтами, на яких оприлюднюється широкоформатна інформація стосовно їх життєдіяльності, а також нормативно-правова база культурної діяльності загалом, представлена у вигляді Законів України про культуру, місцеве самоврядування, музеї і музейну мережу тощо з численними додатками та низка нормативно-розпорядчих актів місцевих органів влади, активно використана у цій кваліфікаційній роботі [62].

Важливим теоретичним аспектом даного дослідження є й його термінологія. Зважаючи на факт здобуття авторкою вищої освіти за спеціальністю 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», фахова термінологія даного напрямку не потребує особливого коментарю, оскільки вживається у загально-прийнятому значенні, зокрема під поняттям «музей», оминаючи загально відомі характеристики установи, її еволюцію в історичній ретроспективі, а також функції, структуру тощо, які залишаються фактично незмінними упродовж багатьох років, мається на увазі установа культури, заснована на відповідній законодавчій базі, яка може належати як до державних, так і комунальних форм власності, організаційна структура якої визначена українським законодавством, уточнена чималою кількістю

підзаконних та розпорядчих актів місцевих органів влади. Вона входить до загальної кількості установ культури (тобто культурної інфраструктури конкретної локації зі всіма організаційно-методичними чинниками стосовно її практичної діяльності, зважаючи на наявний фонд культурних пам'яток), що знаходяться у межах дії конкретної територіальної громади. Її штатний розпис погоджено у структурах, які відповідають за її заснування та організаційно-методичну підтримку. У даному випадку це – Управління культури і туризму обласних (міських) чи районних державних адміністрацій чи будь-яких інших управлінських форм, притаманних конкретній місцевості (а надто – на Заході України), або відповідних органів територіальних громад, зважаючи на завершення впровадження реформи місцевого самоврядування в Україні. Нормативна база музею в нинішніх умовах в країні є достатньо розробленою і враховує всі можливі виклики сучасності. Вона постійно удосконалюється та поглиблюється. Це стосується й підзаконної та розпорядчої документації на регіональному чи локальному рівнях.

Виходячи з наявності в регіонах України потужних приватних музейних структур, як то помітно, до прикладу, у Рівному («Євро-Арт») чи Луцьку (Музей сучасного мистецтва родини Корсаків), нагадаємо лише, що, незважаючи на номінальне підпорядкування таких музеїв управлінській комунальній мережі, їх діяльність не виходить за межі чинного законодавства, утім має більш широкі форми організації та впливу на відвідувача, зважаючи на те, що фінансуються такі установи виключно за власний кошт засновників, що й стимулює їхніх засновників діяти більш мобільно та оперативно реагувати на ситуацію, наявну в кожній конкретній локації.

Нормативно-правова база цих установ за невеликим виключенням у європейській чи навіть світовій практиці є тотожною і обумовлюється також фінансовим станом конкретної країни, пріоритетністю тієї чи іншої установи в системі її культурної політики, а відповідно – й безліччю технічних чи технологічних питань, притаманних наявним традиціям, природно-кліматичними умовами, ролі будь-якого іншого чинника в цій системі. Тим

більше, що зважаючи на нинішній євроінтеграційних курс України, її нормативно-правова база певною мірою узгоджується з європейською культурної практикою та політикою, в якій музей, у переважній більшості випадків, розглядається як важливий сегмент туристичної (рекреаційної) культурної діяльності (індустрії), активно вплетений у цю структуру. Тобто йдеться про готельно-ресторанний бізнес, різноманітні івент-програми, регіональний фестивальний рух тощо, які з ним пов'язані тощо.

Потрібно також відзначити, що останні редакції Законів України про культуру (2023 р.) та «Музеї і музейну мережу» (2015 р. із низкою додатків до нього) дають чимало уточнень стосовно саме термінологічного розмаїття у галузі, підводять під неї необхідну нормативну базу, зокрема акцентують увагу на поняттях «культурний продукт», «установа культури», «музей», «культурна індустрія», «креативні індустрії», «методична діяльність» тощо, на підставі яких виникає можливість більш точно визначити все те, що робиться в галузі, відповідним чином його класифікувати, планувати та фінансувати. Цієї ж термінології дотримуються й сучасні дослідники.

Стосовно історіографічного сегмента, ще раз потрібно підкреслити, то у нагоді авторці стала й ґрунтовна монографія С. Руденка «Музей як технологія» [66], в якій достатньо детально виявлено та критично осмислено всі ті необхідні складові музейної структури, якими у подальшому оперуватиме авторка в тексті своєї кваліфікаційної роботи. В ній виявлено та уточнено чимало актуальних фахових понять, серед яких «експозиція», «інтерактивний музей», «музейна комунікація» тощо, подано різнопрофільний іноземний досвід музейно-експозиційної організації з акцентом на можливості його використання в умовах України.

Зважаючи на той факт, що у 2023 році це дослідження у вигляді дисертації на здобуття наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури» було захищено у відповідній спеціалізованій вченій раді (КНУКіМ), є всі підстави вважати цей текст актуальним та таким, що може використовуватися в практичній

діяльності працівників галузі майже як еталонний. В ній же наявна і найбільш актуальна історіографічна база, у тому числі й інокультурного спрямування.

Окремі розбіжності у тлумаченні фахових термінів будуть подані авторкою безпосередньо в тексті кваліфікаційного дослідження.

Беручи до уваги той факт, що в нинішніх умовах інфраструктура галузі культури особливо на регіональному рівні активно вплетена у контекст туристично-екскурсійної діяльності, яка стимулюється різноманітними культурними та креативними індустріями, більшу увагу зосередимо саме на ній, виявивши та проаналізувавши і осмисливши її термінологічну складову.

Тож туризм, як потужна організаційно-правова система, спрямована на отримання прибутку і задоволення розмаїтих потреб людини, у переважній більшості активно використовує різноманітні складові, серед яких – природно-кліматичні умови країни чи її окремої локації, наявність санаторно-курортних закладів, готельно-ресторанної мережі, засобів доставки туристів та їх розміщення, а також мережі музейних установ, закладів сфери професійного мистецтва, традиційного святково-обрядового комплексу та безлічі інших складових, які дають можливість кожній державі в особі тих структур, які цими питаннями займаються, мати відповідний доступ до них і активно використовувати. Все це повною мірою стимулює розвиток численних та креативних індустрій, в яких місцеве населення знаходить себе також.

Туризм у цьому зв'язку є міжгалузевою культурною сферою, тісно пов'язаною з іншими видами культурної діяльності, науковими напрямками, тобто економікою, географією, соціологією, екологією, філософією, політологією, культурологією, а також медициною, позаяк він об'єднує чимало сфер сучасної людської життєдіяльності. Інакше кажучи, враховуючи його багатоаспектність, питання визначення теоретико-методологічної бази туристичної царини залишається складним завданням сьогодення [56].

Досліджуючи туристичну галузь на предмет її адаптації під регіональні організаційно-економічні проблеми, а також враховуючи контекст цієї кваліфікаційної роботи, важливо визначити дефініції основним поняттям та

термінам цієї сфери, зокрема такої як «туризм», «турист», «туристичні ресурси», «туристичний продукт», «туристична сфера», «туристичне агентство» тощо, в основі яких закладено сутність сприйняття цієї проблеми [14], а також подальше їх використання в практичній діяльності. Для цього звернемося до історичного сегмента. Отже, серед тих, хто запропонував визначення туризму, як важливого економіко-культурного та соціального явища (початок ХХ ст.), що визначатиме певною мірою соціально-економічний стан суспільства, став австрійський економіст Герман фон Шуллерд. Саме він сформулював визначення туризму як загальної суми спрямованих дій, що носять переважно економічний характер, і мають безпосереднє відношення до в'їзду, проживання та пересування іноземців усередині та за межами певної держави, міста чи регіону» [81, с. 46]. Тобто, концептуально термінологічна парадигма цього явища не змінюється в часі, тоді як еволюціонує лише її змістовна складова, виходячи з технічного, економічного та соціального її наповнення чи оснащення. Потрібно також відзначити, що подібними питаннями переймалися не лише науковці, але й інші фахівці, зокрема економісти та представники галузі культури, для яких туристична сфера ставала предметом практичної самореалізації. До прикладу, потрібно відзначити, що й міжнародні організації, пов'язані із соціальною сферою, також здійснювали помітні спроби дати свої варіанти дефініцій цього поняття, зважаючи на розширення можливостей впливу цієї організації на світову спільноту. Так, зокрема, Ліга націй у своїй нормативній документації вже з 1937 року використовує поняття «туризм» і «турист», акцентуючи увагу на виїзді людини за кордон на час, що перевищував добу [69].

У 1954 році ще одна поважна гуманітарна структура, якою є ООН, зважаючи на програму відновлення соціального здоров'я людини, наголосила на оздоровчій складовій туризму і дала визначення туризму «як активної діяльності, спрямованої на зміцнення фізичного стану людини» [81, с. 46]. Тоді як Світова організація торгівлі (1993 рік), торкаючись цього питання, наголосила у своєму трактуванні туризму на наступному: що особа має перебувати за межами свого постійного місця проживання не більше

одного року [69, с. 9]. І хоча нині складно мотивувати термін перебування людини за межами країни в один рік для визначення цих термінів, це визначення також використовується в туристичній практиці.

Нову концепцію розуміння туризму запропонували й фахівці Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО). Вони, зокрема наголосили на тому, що туризм – це певний феномен, що включає не лише окремий вид діяльності, а є й специфічним явищем, що генерує у себе різні аспекти, серед яких культурні, соціальні та економічні чинники тощо [81, с. 47]. Інакше кажучи, кожна організаційна структура бачила в цьому феномені свій сегмент, виходячи з «кута розуміння» цієї проблеми.

Важливим уточнюючим вектором розгляду поняття «туризм» є його тлумачення у довідковій літературі, тобто словниках чи довідниках. Так, зокрема, у «Кембриджському словнику», найбільш авторитетному виданні і для України, він розглядається як окрема бізнес-сфера [9]. В «Оксфордському словнику. Географія» акцентується увага на відмінності між туризмом і рекреацією, оскільки туризм передбачає ночівлю вже не вдома, а рекреація не може відбуватись понад добу. У «Словнику із соціальної географії» (Б. Гудолла) туризм також визначається як тимчасове переміщення людей до нових місць поза їх місцем проживання, а також акцентується увага на різниці між рекреацією та туризмом.

«Новий Вебстерський словник і тезаурус англійської мови» додає новий контент до визначення туризму, адже розглядає його вже як певну культурну індустрію [69, с. 8-9], тобто як систему спланованих та економічно обґрунтованих дій. Подібні думки акумулюють і українські довідкові видання, акцентуючи увагу на організаційно-економічних сегментах. І визначення ці можна продовжувати безкінечно.

Через розмаїття аспектів сутності туризму мають відмінності думки й науковців щодо визначення цього терміну. Провідний фахівець цієї сфери, О. Любіцева, українська дослідниця, що представляє КНУ ім. Т. Шевченка, вказує на багатофункціональність туризму як саме соціального явища [56, с. 176]. Тоді

як О. Ільїна акцентує увагу на взаємовідносинах, що можуть виникати між суб'єктами під час організації чи реалізації туристичної діяльності. Деякі науковці, зокрема С. Білоус, М. Борушак, Ю. Забалдіна, І. Писаревський та інші, підкреслюють важливість туризму для економічної сфери і виділяють його як окрему галузь економіки, що організується за відповідними закономірностями і потребує належних форм та засобів реалізації [81, с. 49]. І це було б цілком логічним, позаяк нинішні Управління культури і туризму обласних адміністрацій, при яких концентрується цей відділ, лише номінально цими питаннями переймаються, не маючи для цього ні коштів, ні фахівців.

Комплексний підхід до визначення туризму надає й М. Мальська. Вона розкриває такі провідні аспекти цієї галузі як: специфічна форма діяльності поза місцем проживання, що відбувається (здійснюється) не більше одного року;

- економічна галузь, що займається задоволенням потреб групи осіб, що перебувають поза місцем постійного проживання;

- засіб для особистісного розвитку і духовного збагачення;

- вид дозвілля та відпочинку, що впливає на рекреаційний сегмент;

- діяльність, пов'язана з виробленням та реалізацією туристичних послуг;

- ринковий сектор економіки, на якому працюють підприємства, пов'язані з виробництвом туристичного продукту [81, с. 49]. Є й чимало інших дефініцій цього поняття, сутність якого в них залишається майже тотожною.

Продовжуючи цей термінологічний аналіз, доречно звернутися до українського законодавства, оскільки його нормативні положення дають певні координати для майбутньої організаційної (туристичної) діяльності. Так, у Законі України «Про туризм» надано таке визначення туризму з акцентом на фінансову складову: «це тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [35].

Варто зазначити, що думки практиків та науковців щодо функцій, які виконує туризм, не так відрізняються у порівнянні з тлумаченням сутності

цього терміну. Зазвичай, виділяють наступні функції туризму: економічна, соціальна, рекреаційна, культурна та екологічна [56]. Цей ряд, спираючись й на інші праці, можна продовжувати, утім сутність їх залишається незмінною. У той же час існує чимало підходів стосовно класифікації туризму, враховуючи його багатоаспектність та міжгалузевість, а також практичний результат від цієї організаційно-економічної та культурної діяльності. Тому серед науковців побутують такі методи класифікації туризму, тобто пошук відповідних його ознак:

- за характером та способом організації подорожі,
- за тривалістю (часом її здійснення);
- за складом, віком, соціальним статусом, кількістю, національністю туристів;
- за метою та способом здійснення подорожі;
- за сезонністю;
- за джерелами фінансування;
- за напрямками туристичних потоків тощо [81, с. 52-57]. А в нинішніх умовах, коли в країні виникає безліч структур, спрямованих на отримання прибутку за будь-яку ціну, з'являються й нові класифікаційні ознаки явища.

Варто зазначити, що форми туризму, які пропонує ООН у Рекомендаціях із туристичної статистики (станом на 1994 р.), є стандартними і застосовується у багатьох інших класифікаціях туризму, зокрема:

- так званий «домашній» туризм (т. б. подорожі в межах своєї країни);
- в'їзний туризм (в'їзд до країни іноземних громадян із метою здійснення туристичної діяльності);
- виїзний туризм (власні громадяни подорожують до інших країн) [56, с. 177].

У цьому зв'язку потребує уточнення й саме поняття «турист», адже воно також має певні розбіжності у власному тлумаченні. Підкреслимо, що слово «турист» почало використовуватись раніше, ніж поняття «туризм». Так, уперше цей термін був використаним ще у 1772 році в «Подорожах Чемпіонського

знамені землями Шотландії в 1769 році» Р. Гріффітса [56, с. 177]. Інші згадки стосовно цього поняття з'являються у наступний, більш пізній період:

- 1800 році у книзі Пейджа «Anecdotes of English language», де автор назвав мандрівника туристом;

- у словнику з французької мови (того ж періоду), «турист» зазначається як особа, що подорожує з метою задоволення власної потреби, цікавості та «вбиття часу»;

- у 1838 році цей термін було винесено навіть у назву праці Стендаля «Спогади туриста» [36].

У 1963 році в результаті проведення Конференції ООН, було наголошено на різниці вживань понять «турист» та «екскурсант», унаслідок чого їх було відокремлено і вони почали вживатися як самодостатні. Так, до прикладу, турист – це особа, що перебуває поза місцем свого постійного проживання понад добу з метою здійснення дозвіллевої, ділової діяльності чи через сімейні обставини; тоді як екскурсант – особа, яка тимчасово (але менше доби) проводить час на туристичній території, зокрема й на круїзному судні [36, с. 12].

Схоже трактування терміну надається й у методологічному довіднику зі статистики туризму, розробленому фахівцями ЮНВТО. Зокрема, у ньому акцентується вже увага на тимчасовості (не має перевищувати один рік) здійснення подорожі туристом [56, с. 177]. І цей ряд визначень розбіжностей у тлумаченні термінів також можна продовжувати, однак їх зміст є тотожним і не потребує подальшого коментаря, виходячи з мети даного дослідження.

Законодавча база України також дає власне визначення цих дефініцій. Закон України «Про туризм» не оминає цих понять. Тож згідно із Законом, «турист – це особа, яка здійснює подорож Україною або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін» [35]. Як бачимо, особливих розбіжностей із вищенаведеними термінами і в українських законодавчих джерелах немає.

При цьому варто зазначити, що в українському законодавстві надається чітка характеристика й інших важливих понять, використаних у контексті кваліфікаційної роботи, зокрема «туристичний продукт» «туристичні ресурси», а також «туристичне агентство», кожне з яких несе власне смислове навантаження. Так, Закон України «Про туризм» наголошує на таких аспектах терміну «туристичний продукт»:

- комплекс туристичних послуг (не менше двох);
- розробляється заздалегідь;
- реалізується за чітко визначеною ціною;
- до його складу входять транспортні послуги, розміщення, відвідування туристичних об'єктів тощо [35].

Продовжуючи розгляд інших понять чи термінів цього ряду, потрібно підкреслити, що «Туристичні ресурси» визначаються в контексті нормативної документації як «туристичні пропозиції» на основі використання державних, комунальних і приватних об'єктів. Варто зазначити, що деякі туристичні ресурси України є унікальними зразками культурної спадщини та дозвілля й охороняються державою. Також Законом регулюються проекти містобудування в ареалах природно-рекреаційних туристичних ресурсів. Так, власники цих проектів мають їх інтегрувати в контекст навколишніх рекреаційних об'єктів, які також охороняються державою [35].

Слід зазначити, що туристичні ресурси, а також наявні чи потенційні туристичні продукти складають туристичний потенціалу регіону. Зокрема, основними ресурсними складовими для туристичного потенціалу є:

- природньо-кліматичні ресурси – природні пам'ятки, явища природи (заповідники, парки, рекреаційні зони тощо), в межах яких організується туристична діяльність;
- історико-архітектурні ресурси – архітектурна спадщина певного регіону або території (архітектурні та історичні пам'ятки, витвори мистецтва,

археологічні об'єкти, пам'ятки монументального мистецтва, техногенні об'єкти), що є предметом споглядання чи вивчення;

- соціально-культурні ресурси – звичаї та традиції населення регіону, особливості гостинності та менталітету (тобто нематеріальна культурна спадщина, яка в нинішніх умовах і складає основний сегмент зацікавлень); демографічні показники; склад фахівців сфери; етнічні, вікові характеристики населення тощо;

- інфраструктурні ресурси – готельно-ресторанна, транспортна інфраструктура; забезпеченість логістичними зв'язками та комунікацією; наявність культурно-дозвіллевих закладів і установ професіонального мистецтва тощо;

- економічні ресурси – економічна та інвестиційна, виробнича, технологічна розвиненість регіону;

- інституційні ресурси – наявність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; суб'єктів туристичної сфери; громадських організацій;

- подієві ресурси – фестивалі, карнавали, спортивні заходи, виставки, семінари, форуми, паради, модні покази та інше;

- маркетингові ресурси – наявність бренду та рекламних заходів із просування регіону (імідж, «легенда», унікальність, промоція тощо) [63].

Основним видом діяльності туристичних агентів, виходячи із Закону України «Про туризм», є реалізація туристичного продукту, розробленого туристичним оператором. Туристичними агентствами у цьому зв'язку можуть виступати як юридичні, так і фізичні особи, створені відповідно до законодавства України. Важливо наголосити, що туристичний оператор, на відміну від турагентств, не має права реалізовувати туристичний продукт. Туроператори – юридичні особи, що займаються виключно розробкою туристичних продуктів, і повинні мати ліцензію на здійснення такої діяльності [35]. Однак усе це потрібно розглядати в конкретному контексті, адже, зважаючи на стан війни, значні економічні негаразди та й відсутність

контролю за багатьма ділянками економіки, чимало функцій перебирають на себе ті структури, які це можуть робити, ігноруючи законодавчу базу.

Тому, підсумовуючи розгляд питання, потрібно підкреслити, що в термінологічному контексті туристична сфера – термін, що включає у себе сукупність юридичних чи фізичних осіб, що займаються реалізацією туристичних послуг, а також економічні взаємовідносини між ними. І все ж, враховуючи багатоаспектність поняття туристичної сфери, виділяються такі провідні її характеристики:

- специфічність продукту: туристична сфера надає такі послуги, які неможливо зберігати, передати, або певним чином «законсервувати»;

- на реалізацію туристичних послуг впливає безліч чинників та факторів, які неможливо відтворити, наприклад, склад групи, умови навколишнього середовища тощо, тому клієнт навіть споживаючи вдруге аналогічний туристичний продукт, не зможе повністю відтворити ефект, що отримав від нього вперше.

- багатоаспектність: туристична сфера пов'язана з багатьма іншими економічними галузями та сферами життя, зокрема охороною здоров'я, індустрією розваг, готельно-ресторанним бізнесом тощо;

- вплив навколишнього середовища на надання послуг: специфічне навколишнє середовище – невід'ємна складова туристичної діяльності, адже саме об'єкти природного середовища переважно й зацікавлюють туристів, і варто дотримуватись умов підтримання їх стану, доглядати за ними;

- наявність специфічних кваліфікаційних компетенцій працівників туристичної сфери: тобто кадрове забезпечення галузі відіграє важливу роль у веденні туристичної діяльності, адже ця сфера безпосередньо пов'язана з комунацією, наданням послуг великій кількості клієнтів. Тож необхідно, щоб працівники на всіх рівнях виконували якісно і оперативно свою роботу;

- важливість інфраструктурного забезпечення: наявність якісного інфраструктурного забезпечення є важливою складовою для функціонування туристичної сфери, адже для комфортного перебування туристів на

туристичних ділянках має бути забезпечено належну кількість та якість об'єктів соціальної інфраструктури та логістичних зв'язків [69, с. 10].

Отже, підсумовуючи все вище зазначене, слід наголосити, що туризм є специфічною сферою життєдіяльності людини (країни), пов'язаною з багатьма іншими галузями господарювання, у т. ч. й культурним чинником, а також поняттями, зокрема «туристичні ресурси», «туристичний продукт», «туристичний потенціал регіону», «туристична сфера», «туристичні агенти» («туристичні оператори»), «культурний продукт» тощо, детально охарактеризовані в рамках висвітлення розділу кваліфікаційної роботи «Понятійно-термінологічний апарат дослідження».

Основними складовими сутності терміну «туризм», виходячи із сучасних реалій, закріплених у законодавчій та нормативно-правовій базі, є тимчасове перебування особи за межами постійного місця проживання; задоволення різноманітних потреб людини в залежності від мети туристичної діяльності; важливість для економіки країни, зокрема деякі науковці цілком логічно виділяють туризм в окрему економічну галузь. І в цьому зв'язку було б цілком доречним вивести туризм, як уже згадувалося, із підпорядкування Управління культури обласних (військових) держадміністрації, оскільки коштів на його фінансування вони не можуть забезпечити. Утім, туризм у нинішніх умовах стає надзвичайно важливою галуззю будь-якої країни, за допомогою якої можна вирішити безліч питань не лише економічного, але й ідеологічного, політичного характеру [8]. Він стає важливим чинником «м'якої» дипломатії в світі, здатної зняти політичну напругу. Тому він, цілком логічно, міг би відійти до чи у підпорядкування міжнародних чи будь-яких інших організаційних структур обласних держадміністрацій чи територіальних громад.

Методологія наукового пошуку та його методи базуються на низці загальнонаукових та спеціальних методів наукового пошуку, зокрема *аналітичного*, використаного під час аналізу фахової літератури та джерельної бази; *порівняльного* – для зіставлення системи організації музейної (туристичної) діяльності в Україні в її регіональному вимірі та Ізраїлі; частково, *хронологічний* –

для з'ясування часу заснування установ музейного типу; *системного* – розгляд музейної практики в системі культурної діяльності загалом; *узагальнення* – для підведення підсумків стосовно проведеної роботи. *Сюди можна додати й загальнонаукові засади пізнання* сутності музейної діяльності, яка реалізує міждисциплінарний підхід у дослідженні окресленої проблеми, за допомогою яких вдалося не лише реконструювати сутність музейної та туристично-екскурсійної діяльності установ країни Ізраїль, але й розглянути специфіку та найбільш відомі музейні регіональні центри України, вітчизняну мережу загалом, виявити її найбільш вдалі сегменти роботи, форми впливу на відвідувачів, акцентувати увагу на нових формах господарювання, грантовій практиці, фандрайзингу та інших аспектах, які активно використовуються у сучасній музейній та туристичній практиці світу для покращення фінансового стану галузі, задіяних у ній фахівців, і її популяризації та спробувати запропонувати фахівцям України використовувати фрагменти цього досвіду, критично осмисленого та адаптованого під нові українські реалії. Саме у такий спосіб можна буде, на думку авторки дослідження, змінити ситуацію на краще.

1.2. Культура мозаїка України крізь призму мережі її музейних установ: регіональний вимір.

Продовжуючи розгляд цього питання, можна відзначити, що в регіональному розрізі ситуація з музеями також досить неординарна як із точки зору їх організаційно-методичних засад, тобто структури, штатного розпису, можливостей впливу на реальну чи потенційну аудиторію, зміни навколишнього середовища під їх впливом, матеріально-технічної бази установ, так і рівня самоорганізації її співробітників, збереження фондів, охорони пам'яток, використання інноваційних технологій, науково-дослідної та популяризаторської роботи, співпраці з регіональними органами влади чи бізнесовими структурами тощо. Утім, це притаманне будь-якій структурі у час становлення відкритого суспільства та дії інших суспільних катаклізмів.

Тож у нинішніх умовах регіональні музеї, незалежно їх від відомчого підпорядкування, матеріально-технічної бази, культурного потенціалу тощо, демонструють безліч ініціатив, що засвідчують не лише їх бажання утриматися «на плаву» у час складних суспільних трансформації, пов'язаних із реформою місцевого самоврядування (наявністю коштів і не вмінням ними ефективно розпорядитися; браком фахівців по усій управлінській вертикалі, а надто тих, хто здатен вдихнути у музей нові ідеї, знайти і сформувавши його актив тощо) та війни, але й високий рівень фахової компетенції та громадянської зрілості їх засновників чи керівників, високий рівень політичної культури та бажання сприяти вирішенню безлічі громадських проблем стосовно згуртованості населення, підвищення його загальної культури та інформованості і, врешті-решт, сформувавши той тип суспільства, що здатен швидко мобілізуватися на будь-які громадські справи. І ця карта позитивного досвіду буде достатньо насиченою та строкатою. Загальноукраїнська статистика це підтверджує повною мірою.

Утім, при однозначній позитивній ролі музеїв у суспільстві, досі так і не вирішено питання покращення фінансового забезпечення як установ, так і їх співробітників; недостатньо підтримується і питання стосовно матеріально-технічного забезпечення установ, їх ремонту, розширення потенціалу на регіональному рівні, реставраційного сегмента. Тому наявний позитивний досвід є результатом, скоріше за все, ефективності діяльності кожного конкретного його керівника, а не тенденцією стосовно ставлення до музеїв органів державної чи комунальної влади у складному просторі сьогодення.

Розмаїття запитів та потреб населення стимулює й формування чи розширення мережі музейних установ, які б відповідали на ці запити. Цим можна й пояснити постійне зростання пропозицій стосовно напрямів чи форм діяльності музейних установ. Наведемо декілька переконливих прикладів.

Не можна не згадати у цьому зв'язку й про подвижницьку діяльність керівництва нинішнього приватного Музею сучасного українського мистецтва родини Корсаків (Луцьк, із 2018 р.), розташованого на території культурно-

розважального центру «Адреналін-Сіті», який нині позиціонується як унікальний конгломерат зі збереження, популяризації та *творення* культурної реальності (спадщини) регіону, позаяк у ньому на понад 12.500 м² музейної площі, що охоплює 4 поверхи спеціального приміщення, розміщено 15 експозиційних зал, в яких не лише зберігаються десятки тисяч зразків культурної спадщини, зосереджених у групі експозиційних структур установи (Художньо-меморіальному музеї М. Кумановського, Музею промислового дизайну, Музею науки і техніки, Галереї стріт-арту «ПоліхромА», Молодіжної артплатформи «ENTER», Арт-кафе «Вандервіль», Бібліотеки мистецької літератури (понад 4.000 мистецьких видань) та сувенірний магазин із понад 1.000 унікальних художніх витворів, дві конференц-зали (які трансформуються при потребі у кінозали на 200 та 145 посадкових місць)), але й реалізується низка майже унікальних проектів, здатних якісно позиціонувати Волинь у культурному просторі країни та далекого зарубіжжя [82].

Ідейним натхненником цього центру стала Галерея сучасного мистецтва (стріт-Арт) «Арт-кафедра», що відкрилася у квітні 2014 року, організувавши за цей час десятки художніх виставок, культурно-мистецьких сауре, творчих конкурсів. Галерея стимулює створення нових мистецьких осередків та арт-об'єктів; забезпечує розвиток сучасного урбаністичного мистецтва та промоцію молодих художників. У 2016 році вона виступила організатором мистецького форуму «WestArt Forum UA» та співорганізатором фестивалю сучасного урбаністичного мистецтва «ПоліхромА». Тут започатковано унікальний художній проект, сутність якого полягає у створенні найбільшої у світі картини (понад 2000 м²), художній проект під назвою «Космогонія», що виконується у музеї знаковим українським митцем В. Антипом, і претендує на введення цього арт-зразка до Книги рекордів Гіннеса.

У музейному комплексі одночасно експонуються художні роботи понад 500 видатних українських митців; понад 4.500 арт-об'єктів. А змінна експозиція Музею займає площу 460 м²; саме тут представлено творчість кращих вітчизняних та закордонних митців; а також реалізується низка

освітніх художніх програм. Вона надає можливість придбати роботи, що виставляються.

Відтак цей музейний комплекс став не лише визначним туристичним центром Волині й України загалом, але й місцем сімейного відпочинку, улюбленою локацією з проведення вихідних, базованих на якісному та різноплановому культурно-мистецькому аспекті.

При цьому названа структура є приватним зібранням і фінансується на кошти засновників. Проаналізуємо більш детально структури цього музею з метою виявлення специфічних ознак регіональної структури у просторі культурної діяльності.

Маніфестом цієї установи, як свідчить її сайт, є наступне:

1. Дослідження генези сучасного українського мистецтва та демонстрація джерел виникнення його напрямів.

2. Спроба змінити минуле через повернення незаслужено замовчуваних імен та актуалізацію важливих явищ в історії українського мистецтва.

3. Зняття ореолу ортодоксальності з академічного мистецтва та популяризація авангарду завжди і в усьому, без жодних обмежень, тобто популяризація нових течій, стилів чи форм художнього самовираження.

4. Намагання зробити Музей не лише збіркою експонатів, а живим організмом із безперервним потоком культурницьких та навчальних заходів.

5. Розширення інформаційної обізнаності відвідувачів, поглиблення їхніх знань, зміна поглядів на мистецтво як важливу форму культури.

6. Відмова від традиційного погляду на музей як храм мистецтва, готового дати відповіді на всі запитання і перетворення його на місце плюралізму й інтелектуального відпочинку.

7. Заохочення відвідувачів самим ставати митцями, творити, приносити мистецтво й культуру до свого життя.

8. Провідна мета функціонування цього музею – фундаменталізм у мистецтві: безпосередні взаємини між глядачем та митцем (цим, до речі,

помітно вирізнявся український театр часів Леся Курбаса у 20-х роках минулого століття).

9. Музей має бути каталізатором змін та стимулювати молодь до розв'язання питань і проблем сучасності.

10. Відвідувачі мають мати можливість отримувати унікальний, захоплюючий естетичний досвід, щоб вони «вирвалися з рамок буденності у простір, де життя тимчасово не існує» [82]. Подібні речі були висловлені (підтверджені) В.Корсаком й професору нашої кафедри С.Виткалову під час його участі у міжнародному науковому заході, проведеному на базі ЛНАМ у жовтні 2024 року.

Виходячи з вищенаведеного, ця структура вносить відповідні зміни у загально-прийняте визначення поняття «музей», однак не порушує його провідних напрямів, спираючись на потенціал працюючих та креативний менеджмент у системі організації його діяльності.

Широка програма виставкової, освітньої, наукової-дослідницької та видавничої діяльності, яку проводить Музей сучасного українського мистецтва родини Корсаків, відображає актуальні процеси в українській культурі та відкриває можливості для публічного діалогу і створення нових творів (<https://msumk.com/about/>). Наведемо у підтвердження декілька переконливих аргументів.

Музейний комплекс сучасного українського мистецтва (площею понад 2000 м²) досліджує генезу сучасного українського мистецтва та показує джерела виникнення його напрямів. Він дозволяє читати історію по новому, актуалізуючи на тому, що було витіснено та подавлено, але мало право на життя. Актуалізує український нонконформізм як унікальне мистецьке явище у світовому масштабі та національну гордість. Демонструє різноманіття напрямів та здобутків українського постмодернізму. <https://msumk.com/about/>

Згаданий вище Музей науки і техніки, що є складовою цього музейного комплексу, створює захоплюючий діалог між наукою та суспільством, що є невичерпним джерелом для пізнання та розвитку. Його головна мета –

прищепити дітям (школярам) любов до пізнання, науки й показати, що навчання може бути веселим та цікавим, вийти за межі статичної шкільної програми. Для цього у музеї є низка локацій, зокрема: музична, архітектури та дизайну, світло-оптична, фізико-хімічна, військова, медична, а також фотолаборія, кабінет історії технічного прогресу, фізики та механіки тощо, в яких можна спробувати безліч варіантів за окресленими вище напрямками. Серед цікавинок – секція 3D пазлів від відомого українського виробника іграшок UGEARS (Адже зацікавлення шкільною освітою у її традиційних формах дітей свідчить про достатньо низькі результати нею, позаяк інформаційна підготовка дитини і пересічного викладача, до прикладу, сільської школи помітно відрізняється). Простір музею організовано таким чином, що кожен зможе тут провести час цікаво, сюди можна прийти з друзями або родиною, що певною мірою об'єднує усіх учасників, зокрема й сім'ю, формує новий стандарт проведення вільного часу.

А створений на базі Музею науки і техніки музейний центр промислового дизайну, являє унікальний напрям, що виник на перетині мистецтва і техніки, що робить продукцію масового виробництва цікавою для відвідувачів та натхненною для виробників. Перевагою цих експонувань є те, що більшість представлених експонатів можна торкатися руками; крім цього, тут же кожен може отримати максимально повну інформацію про систему їх організації та функціональне призначення. Всіх, кого зацікавила ця інформація, більш детально про її розмаїття можна дізнатися за посиланням: <http://adrenalin.lutsk.ua/rozvagi/robologikum/>

Нині ця структура (Музей родини Корсаків) репрезентується як «музейна інституція, що змінює минуле, рефлексує теперішнє і творить майбутнє, що сприятиме розвитку духовності нації та популяризуватиме українське мистецтво в світі» [82]. Це підтверджує й статистика, адже лише за перші три роки її функціонування понад 60.000 відвідувачів стали учасниками майже 800 різноманітних подій. Потрібно також нагадати, що всі кошти, отримані від будь-яких видів діяльності цього музею, спрямовуються на потреби Збройних

Сил України. Співробітники музею мають широкі професійні контакти з мережею інших музейних установ регіону і виступають у даному випадку оригінальним організаційно-методичним центром для наявних фахівців, демонструючи факт перетворення у суспільній свідомості уявлення про музей.

Інакше кажучи, музей спирається не лише на кошти від його власної діяльності, яких, як бачимо, у час війни немає (вони спрямовуються на потреби військових), але й на інші джерела фінансування, що в обмеженій кількості використовують інші музейні структури через незнання сутності проблеми, брак досвіду, широких міжгалузевих контактів зі всіма зацікавленими особами, зокрема й місцевим бізнесом, PR-технологій та безлічі інших чинників, які й перетворюються названу структуру на іноваційний регіональний культурний феномен. Подібні речі поступово формуються і в регіонах країни.

Це можна стверджувати і про приватну галерею європейського живопису «Євро-Арт» (м. Рівне), яка є значно меншою за розмірами і призначенням та реалізує творчі проекти художнього спрямування майже виключно у традиційних його формах, чії засновники (Алла та Леонід Волошуні) у час війни не припиняють реалізацію широких освітніх програм та проектів із залученням відомих митців, мистецтвознавців з інших регіонів, якісних менеджерів-ведучих, перетворюючи цю галерею на оригінальний мистецький майданчик для спілкування майстрів мистецтв не лише регіону, але й України загалом, ефективною роботи дитячих та «дорослих» художніх студій [19]. Адже щомісяця тут відбувається нові презентації зразків образотворення з широким його обговоренням за участі відомих мистецтвознавців із різних міст України, що свідчить про те, що всі ці презентації є результатом відповідної пошукової роботи, широких контактів із «галерейним світом», наявність потужного портфолію з художнього матеріалу, який планується оприлюднити у майбутньому тощо. Тобто результату прискіпливої і цілеспрямованої діяльності, спрямованої на постійний пошук. А перманентне чергування художніх експонувань відомих чи видатних майстрів із початківцями, зокрема й демонстрацією робіт

випускників спеціальності 023 «Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво. Реставрація» державного гуманітарного університету, це підтверджує повною мірою. Та й для студентів побачити власну художню творчість поряд із високовартісним візуальним художнім рядом є також важливим стимулом для подальшого їх творчого самовдосконалення.

У той же час виставкова зала обласного відділення Національної Спілки художників України фактично не функціонує, або робить це епізодично, хоча вона має у своєму складі чималу кількість членів цієї Спілки й відповідну організаційну структуру, знаходиться під впливом її центрального органу – НСХУ (Київ), що якимось чином утримує її у загальній системі культурно-мистецьких координат; і офіційного керівника в особі Голови обласної організації Спілки. Та й місцева влада не оминає її увагою, зважаючи на факт входження керівника Спілки до різноманітних громадських структур міста, які сподіваються, що ця організація певною мірою урізноманітнить (принаймні, покликана це робити априорі) культурний простір нашого міста, перетворить його на оригінальну культурну локацію.

Тож наведена вище інформація зайвий раз підтверджує факт того, що регіональні музейні структури, засновані останнім часом, намагаються вийти за межі традиційних форм і розпочали власну культурну діяльність, яка не лише якісно їх позиціонує у сучасному урбанізованому культурному просторі, але й є важливою формою чи демонстрацією зміни ціннісного ряду у свідомості фахівців, появу їх нового типу, здатного спрямувати власну професійну діяльність не лише на отримання прибутку, тобто фінансового еквівалента від своєю праці, але вивести Україну в число сучасних держав, де ініціатива в усіх формах є знаковим чинником характеристики нового типу мислення.

Тобто ефективність роботи будь-якої організаційної структури (йдеться про галузь культури і музеї зокрема) у нинішній час обумовлюється не стільки рівнем методичної опіки вищестоящої структури в особі громадської (комунальної) чи державної організації, а відтак – і її фінансуванням та подальшим реноме у суспільній свідомості, а виключно від розуміння

проблеми та шляхів її вирішення (залучаючи до цього максимальну кількість громадськості) і важливості в суспільстві лідерами тієї чи іншої організаційної структури. І саме цим визначатиметься, треба думати, у подальшому доля усіх громадських структур і в регіонах, і в Україні загалом. Це, до речі, й стане найефективнішим вирішенням питання про доцільність тієї чи іншої Спілки в суспільстві загалом, розмови про які безрезультатно точаться від 1991 року.

Принагідно відзначимо, що, до прикладу, бажання заснувати ту чи іншу організаційну структуру культурологічного (чи будь-якого іншого, не стратегічного) спрямування в будь-якій країні, приміром, у США, передбачає її фінансування виключно засновниками без залучення коштів держави, на території якої й планується розгорнути майбутню діяльність. Утім, такий підхід й має свої переваги, адже забезпечуватиме життєстійкість такої структури, адже він передбачає опіку нею певного громадського активу, зацікавленого у її функціонуванні, створення відповідного громадсько-культурного середовища, якому вона має бути потрібна. Йдеться й про інокультурне зокрема, формування відповідної громадської думки. Тому такі форми організації культурної діяльності мають стати й для сучасної України чи її регіонів якісними зразками реалізації художньої чи соціальної ініціативи. І нинішнє ставлення світу до України, пов'язане з військовою агресією росії, має бути максимально використане її фахівцями в практиці її подальшого позиціонування.

Звернувши увагу на інші організаційні структури навіть регіонального рівня, до прикладу КЗ «Рівненська обласна філармонія» РОР [20], можна також помітити тотожні тенденції, суть яких полягає у зміні керівництва, що й забезпечує їй (філармонії) докорінну зміну векторів власної культурної діяльності, які, в свою чергу, й формують шляхи чи напрями фінансування, а головне – зміну мислення управлінського апарату, що і є чи стає підтвердженням потрібності цієї структури в соціумі. Адже лише упродовж року вона (філармонія) майже повністю змінила свій представницький ряд пропозицій, розширивши гастрольну діяльність, акцентувавши увагу на

фестивальному русі із запрошенням відомих представників художньої творчості світу не лише зі сфери професіонального мистецтва, але й народознавчого його сегменту; розширилася практика абонементських програм, спрямованих на різні соціально-демографічні групи, а надто – дітей [21]. Установа почала інакше сприйматися у суспільстві, перетворившись на важливий освітній, художній та релаксаційний центр, покращилися її фінансові показники. У неї з'явилося чимало членів потенційного громадського активу. Керівники цієї структури почали брати активну участь у міжнародних культурних проектах, спрямованих на поглиблення міжкультурної комунікації, залучаючи до цього громадськість міста, науково-педагогічних працівників, студентів тощо, що виявилось позитивним для всіх учасників цього процесу.

Інакше кажучи, не організаційна форма диктує зміст діяльності, а виключно лідер, керівник чи група осіб, які реалізують той чи інший проект або напрям культурної діяльності. Він же і формує організаційну структуру будь-якої форми, на яку є запит у місцевому середовищі.

Наведемо приклади з інших регіонів України, в яких організація діяльності музейної мережі обумовлена своєю специфікою, пов'язаною, приміром, з іншим геосередовищем, наявністю промислової інфраструктури, історичної чи археологічної спадщини, кліматичними умовами, привабливістю регіону для науковців стосовно проведення пошукової діяльності, а з іншого боку, рівнем традиційно-побутової культури і базованих на ній практиках організації вільного часу місцевого населення, що вимагає й від організаторів врахування цієї специфіки, перенісши акцент на наявний культурний фонд, його впізнаваність місцевим населенням та туристами тощо. При цьому потрібно пам'ятати, що Миколаївщина має вихід до моря, а відтак і окремі регіони активно експлуатують цей сегмент, залучаючи до цього й музейну мережу, туристичний бізнес, мережу установ культури тощо.

Так, у Миколаєві та області, чимало років «закритому» південному регіоні СРСР з його «військовою» специфікою, також функціонує розгалужена мережа музейних установ, яка намагається активно реагувати на

суспільні виклики і бути корисною населенню, демонструючи історико-культурні доміанти в історичній науці, серед яких найбільш помітним є Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія» (Миколаївська обл.), що являє собою комплекс архітектурно-культурних пам'яток античного міста-держави з однойменною назвою, розташований нині біля села Парутине. Тут знаходяться залишки давньогрецького міста, що проіснувало тисячу років – із другої чверті VI ст. до н. е. до 70-х років IV ст. н. е., яке заснували вихідці з давньогрецького міста Мілета [73].

Територія заповідника охоплює залишки, власне, міста (площа якого збереглася і має 33 га; при цьому майже 2 га було зруйновано водами Бузького ліману), некрополя (майже 300 га) та давньогрецького поселення на о. Березань (заповідна територія площею майже 20 га). Статус заповідника «Ольвія» набула у 1926 році. Із 1938 року заповідник знаходиться у складі Інституту археології АН УРСР (нині – НАН України). У 2002 році йому надано статус Національного.

Під час багаторічних розкопок тут виявлено велику кількість високохудожніх творів мистецтва, що прикрашають нині стенди багатьох музеїв світу, зокрема Одеського археологічного музею, Київського національного історичного музею, Лондонського музею, Паризького Лувру, Берлінського музею та ін. Унікальна колекція античних пам'яток представлена і в самому музеї заповідника «Ольвія». Поза сумнівом, він є менш популярним у туристичній індустрії Європи і слугує виключно базою наукових досліджень та історико-культурної інтерпретації національної спадщини. Утім, ця пам'ятка (музейний центр) складе достойну конкуренцію аналогічним зібранням світу за глибиною архітектурного пошуку та його інтерпретації в сучасній науці. Залишається лише розробити відповідну програму, за допомогою якої б історико-культурна спадщина античної доби буде більш доступною і популярною не лише в середовищі науковців, але й туристів.

Подібні сегменти поєднання археології і наукових досліджень функціонують й на Полтавщині, зокрема в Опішному, яке й нині є

визнаним центром керамічного виробництва. Саме на цій території чимало років проводяться ґрунтовні дослідження, спрямовані на вивчення доісторичного періоду українських теренів і саме тут засновано науково-дослідний інститут керамології, підпорядкований НАН України, який, серед іншого, активно займається й видавничою діяльністю, принаймні останнім часом вийшла ґрунтовна енциклопедія з питань упорядкування інформації про кераміку, провідні її осередки та фахівців, які цим займаються [60]. Засновано тут, із метою дослідження цієї спадщини та активного її впровадження в практику культурної діяльності, і фаховий коледж та відновлено систему виробництва кераміки, активно розгорнуту на теренах України ще у ХІХ столітті земствами. Хоча виробництво керамічного посуду та безліч іншого домашнього начиння на цих теренах відоме з доісторичних часів.

Щорічний Міжнародний фестивальний рух, в основі якого численні майстер-класи для дітей і дорослих упродовж тижня, спрямовані на відновлення і опанування забутих художніх технік на цих теринах, проведені на території Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному із залученням фахівців меморіальних Музеїв-садиб гончарських родин Пошивайлів та Олександрів Селюченко, є підтвердженням думки про те, що регіони України мають безліч унікальних ремесел та культурних практик, збереження яких є і має бути продовжено й надалі [91].

Тому підсумком цього розділу (чи роздуму) може стати лише ствердження у думці всіх зацікавлених осіб про те, що перенесення центру ваги у громадській, політичній чи будь-якій іншій організаційній діяльності не на пошук і збільшення обсягів чи форм фінансування і сподівання на те, що лише такий підхід принесе успіх, а на пошук та подальшу підтримку лідера (керівника, менеджера), чи будь-кого, хто пропонує реальні шляхи функціонування конкретної структури, стане (чи має стати) важливим чинником ефективного розвитку не лише цієї організації, але й України

загалом. А він уже й визначить доцільну структуру, виконавців, джерела фінансування, напрями діяльності та майбутній результат, ефективність якого й визначатиме громадська думка, тобто кількість відвідувачів тих чи інших заходів або установ і реальний прибуток. Це й стане чи вже є свідченням європоцентричного розвитку країни. І в цьому плані культурні та креативні індустрії, їх рівень упровадження та результативність й є підтвердженням зміни типу мислення представників управлінської вертикалі на регіональному рівні. Адже державний рівень і, відповідно, національні установи (культури загалом чи мистецтва зокрема), мають інший матеріально-технічний та кадровий потенціал і підтримку, часто виступаючи у формі «культурного обличчя» країни на всіх її представницьких щаблях.

РОЗДІЛ II. МУЗЕЙ У СИСТЕМІ НОВОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ.

2.1. Нові форми господарювання як визначний чинник ефективності діяльності сучасного музею.

Нинішній час, незважаючи на безліч негативних чинників в усіх сферах суспільного життя, пов'язаних із війною, наявністю в регіонах значної кількості тимчасово переміщених осіб і зміною форм діяльності в усіх напрямках, суттєвим навантаженням у цьому зв'язку на інші сфери чи галузі суспільного виробництва, а також спробою зміни системи управління через євроінтеграційні процеси країни, має чимало переваг, зрозумівши які та переформатувавши власні дії під новий стандарт чи вимоги господарювання, можна суттєво оновити не лише фінансування будь-якої структури конкретної локації, стимулювавши зміни в законодавчому просторі, але й помітно покращити добробут населення та країни загалом.

Як наголошують чимало дослідників [30], запровадження та утвердження позитивних змін у вітчизняній гуманітарній сфері значною мірою залежить від фінансового чинника, оскільки за умов перманентно складного економічного стану, підсиленого впливом російсько-української війни проти України, коли значні кошти йдуть на фінансування заходів із захисту територіальної цілісності держави, фінансового забезпечення громадян, що переміщаються з тимчасово окупованих територій, ліквідації наслідків гуманітарної катастрофи, соціальних негараздів тощо, утілення навіть найощадливіших програм соціально-гуманітарного спрямування стає досить проблематичним. У той же час основні причини виникнення проблем із браком фінансування потреб вітчизняної гуманітарної сфери полягає навіть не в тому, що не вистачає коштів, яких бракувало завжди, а в тому, *що вичерпуються традиційні джерела її фінансування і надалі залишаються майже не задіяними цілком нові для нашого сьогодення, але досить відомі для інших країн світу, види фінансових і*

натуральних ресурсів, для застосування яких не завжди існує відповідна вітчизняна законодавча та нормативно-правова база, а головне – знання сутності цього питання і можливостей його використання на практиці. При цьому в країні напрацьована значна інформаційна база [50] стосовно з'ясування сутності цієї проблеми, готовності до її розв'язання, втіленої навіть у відповідній навчальній літературі, для підготовки відповідних фахівців, а також підготовлено чимало пропозицій для керівних фінансових чи законодавчих структур, які б мали ці питання лобювати чи вирішувати, ухваливши відповідне правове поле для подальшої економічної діяльності. Достатньо у підтвердження згадати ґрунтовні праці С. Здіорука, В. Купрійчука, В. Скуратівського, В. Трощинського, Ю. Петрушенка, В. Венцель, Г. Мамонової, І. Канцур та ін. [50], [61]. У цих же роботах висловлено й чимало пропозицій, здатних змінити ситуацію на краще. Тож у цьому плані грантова підтримка галузі за умови елементарного ознайомлення з цим досвідом й може бути важливим чинником зміни ситуації. Адже гранти, як відомо, – це цільові кошти, що надаються на безповоротній основі некомерційним організаціям або фізичним особам на реалізацію проектів у гуманітарній сфері, зокрема благодійних програм, проведення наукових досліджень, отримання освіти, інші суспільно корисні цілі з наступним звітом про їх використання та отримані результати щодо зміни ситуації. Важливою умовою надання гранту є не лише потреба чи розуміння наявної проблеми, але й запропонований алгоритм її вирішення, очікуваний результат та обґрунтована потреба в коштах. Грант, до речі, крім грошової форми, також може надаватись і в натуральному еквіваленті, задовольняючи потреби організації. На відміну від позики, кошти гранту не треба повертати. При цьому, потрібно пам'ятати, що грантові програми бувають відкритими (коли до конкурсу допускаються всі некомерційні організації та фізичні особи, які відповідають певним вимогам донорської організації – грантодавця) та закритими (коли існують особливі умови для участі у грантовій програмі, наприклад, допуск тих бенефіціарів, що вже отримували / не отримували гранти від цього або іншого фонду, або вибір

конкурсантів за територіальною, галузевою чи професійними ознаками тощо). За періодичністю проведення гранти поділяють на разові, циклічні та постійні.

При нагоді можна нагадати, що, приміром, КЗ «Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека» РОР (чи її окремі структури, що входять до складу Централізованою бібліотечної системи) неодноразово здобувала грантові перемоги, еквівалентом яких були комп'ютерні класи (10-15 комп'ютерів), які надсилалися в мережу (у 2015-2017 рр.), тоді як тотожна установа Львова у цей же період здобувала в рази меншу кількість перемог, хоча за обсягами і територій, і культурного потенціалу, і іншими відомими чинниками Львівська область має в рази більший та потужніший потенціал, ніж Рівненщина. І в цьому плані лише мотивація організатора, ефективно підготовлена грантова заявка, що свідчить про наявність відповідних фахових компетенцій в організаторів, і є характеристикою потенціалу установи, тобто тієї організаційної діяльності, яка конче потрібна в сучасних умовах.

Подібні приклади можна наводити в різних варіантах. Приміром, випускниця (2021 р.) кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ О. Прилуцька неодноразово ставала переможцем таким програм, посівши згодом посаду керівника відділу культури і туризму в територіальній громаді Костопільського району та забезпечивши цій громаді якісні форми культурної діяльності і відпочинку. Це робили і інші випускники кафедри (М. Шпаковська, Ю. Карпович, О. Василюк, Ю. Кравчик (Михайлова), І. Славута, О. Гайдук та ін.) [91]. Є й інші форми пошуку коштів (фандрайзингу) на підтримку того чи іншого проекту чи організації, серед яких – давно відома приватна благодійність, яка також має чимало різних форм використання чи застосування (Збараський відділ культури та фандрайзингу Тернопільської області навіть у своїй назві тому переконливе підтвердження).

Традиційно приватна благодійність часто перебуває за сферою державної та гуманітарної політики, однак у деяких країнах світу (наприклад, Австралії, Новій Зеландії, Канаді та США) вона безпосередньо враховується разом із послугами державних інституцій [30]. Служби громадянського

сервісу надають значну фінансову підтримку громадській соціальній політиці (особливо в період надзвичайних ситуацій), створюючи відповідні приватні благодійні фонди, які й займаються цими питаннями. І вони також мають значний ефект.

Успішності та результативності взаємодії державних структур і приватних благодійних організацій сприяє залучення державних благодійних фондів і організацій до чинних програм гуманітарного розвитку як на національному, регіональному, так і місцевому рівнях [65; с. 11].

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» наведене визначення видів благодійництва: це – добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги; меценатство – добровільна, безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними особами набувачів благодійної допомоги, а спонсорство – це добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знака для товарів і послуг. Саме тому багато вітчизняних філантропів досить часто розглядають благодійність як певний суспільний майданчик, на якому відбувається їх власна презентація перед громадськістю та одночасне маскування інших інтересів і соціальних ролей [61; с. 8]. Тож навіть подані вище приклади демонструють достатньо широке сальдо можливих результатів у пошуку коштів. Тому лише професійна обізнаність, тобто широка інформаційна, предметна у будь-яких формах діяльність серед музейних працівників та методичних органів мережі в особі територіальних громад чи обласних рад і Управлінь культури та туризму обласних державних (військових) адміністрацій у даному випадку, а надто – керівників названих вище структур із цими формами й допоможе суттєво покращити фінансовий стан цих установ і свій власний рівень. І тут інформація виступає справді важливим засобом віднайдення коштів на потреби організації, виходячи зі специфіки конкретного регіону. Останнє, в свою чергу,

активізуватиме питання фахової освіти та подальшого підвищення кваліфікації працюючих, яка може організовуватися не лише в традиційних формах, що нині та й вже значний період функціонують номінально, залишаючись виключно в традиційних формах у столиці і майже нічого не додають до професійної кваліфікації працюючих, потребуючи значних коштів на відрядження, проживання, харчування тощо, чи й на, власне, професійне підвищення кваліфікації, але й у найбільш успішних закладах чи установах, де це реалізовується, а також через різноманітні форми спілкування, відвідування, ознайомлення з їх плановою та звітною документацією тощо, тобто усіма можливими напрямками неформальної освіти. Вони (ці форми чи напрями), у свою чергу, потребуватимуть відповідної інституалізації, переведення їх у законодавчий стандарт та визнання їхніх результатів. Адже саме так функціонує мережа установ культури в усьому світі. Але сюди потрібно додати й необхідність розробки чітких критеріїв діяльності не лише вітчизняних установ культури загалом, але й обов'язково для кожного конкретного працівника (і цього конче потребує вся гуманітарна чи невиробнича сфера України загалом) і на цій підставі сформуванню не менш чіткою систему матеріального та морального заохочення. У такому разі буде створено відповідну *систему*, яка функціонуватиме ефективно у разі дотримання визначених алгоритмів та контролю. Адже проблемою функціонування багатьох напрямів нинішньої державної культурної політики (та й не лише культурної) є те, що «радянський принцип» планової організації суспільного життя продовжує діяти й надалі, ігноруючи факт існування вже нових форм економічних відносин, що і є основною причиною невисокої ефективності функціонування гуманітарної чи культурної сфери загалом.

Спробуємо виявити роль музейної та туристичної діяльності, як взаємопов'язаних сегментів, у просторі сьогодення в інших країнах і на цій підставі здійснити прогноз для України чи, принаймі, продемонструвати її потенційні можливості у цьому напрямі. Цьому й буде присвячено наступний параграф розділу III.

РОЗДІЛ III. МУЗЕЙ В ІНОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ДОСВІД КРАЇНИ ІЗРАЇЛЬ.

3.1. Ізраїль як культурний феномен: специфіка організації політичного, суспільного та культурного життя.

Ознайомлення з інокультурним досвідом завжди корисно, позаяк не лише розширює межі сприйняття будь-якої інформації, але й дає новий вимір її бачення, а також можливості для широкої інтерпретації та використання в інших умовах. Тому культурний, зокрема й «музейний» досвід Ізраїлю у цьому плані є надзвичайно важливим. Причин цьому чимало: адже Ізраїль, це країна, що вийшла на авансцену світової історії лише у середині ХХ століття, хоча історія його народу налічує не одну тисячу років, сприйнявши все те, що було характерно цій епосі у світовому контексті, зважаючи на власну національну специфіку, ментальний чинник, власний погляд на безліч речей, зокрема й культурний сегмент, релігійний чинник і його роль у житті населення та безліч іншого. Принагідно відзначимо, що ця країна має найбільше музейних установ у світі у перерахунку на душу населення, що вже само по собі підтверджує значення цієї установи не лише для вирішення будь-яких освітніх проблем, але й формування чи зміцнення національних підвалин, духовних параметрів тощо. І щороку ця мережа розширюється. Безліч речей, які сповідує світ, в цій країні ще не мають сталого формату з точки зору європейців, зважаючи на час створення держави, і відповідно традиційно-побутова культура цієї країни має інші суспільно-культурні виміри, адже виступає важливим цементуючим сегментом консолідації нації.

У той же час, і в Ізраїлі, і в Україні нині з різною мірою розголосу та руйнувань і фізичних людських втрат продовжуються бойові дії та війна, руйнується матеріально-технічна база країни та нищиться людський потенціал, що накладає свій відбиток не лише на суспільне життя, промислове виробництво, освіту, форми організації музейної діяльності, але

й на її фінансування, духовні пріоритети, роль установ культури у суспільстві, але й психологічний стан населення. І його досвід надзвичайно цікавий для України. Ця країна, з точки зору України, має специфічним чином сформовану систему професійної, зокрема й художньої освіти, засобів та напрямів формування і задоволення потреб та запитів місцевого населення, однак, це – країна, що має чи не найвищий рівень у світі медичного обслуговування, тривалості людського життя, чи військового обладнання, технологічних систем тощо і їх професійний рівень ставить Ізраїль на майже недосяжний рівень серед багатьох нинішніх держав із потужним історичним минулим та й територіальними чи демографічними характеристиками.

Починаючи розгляд окресленого питання, потрібно з'ясувати основні, так би мовити, «тактико-технічні» характеристики життєдіяльності країни, на підставі ознайомлення з якими й можливий не лише розгляд узятих до вивчення питань, але й прогнозування можливих культурних результатів у майбутньому.

Ізраїль як країна з унікальною історією.

Наведемо тактико-технологічні характеристики цієї країни та спробуємо виявити основні акценти, які ставляться нею у власній культурній політиці. Отже, країна Ізраїль являє собою невелику, напівзасушливу країну на південно-східному узбережжі Середземного моря, що увійшла до світової історії майже 35 століть тому, коли єврейський народ залишив свій кочовий спосіб життя, оселився тут та став нацією [13]. Однак знадобиться ще безліч років, щоб ця країна змогла юридично захистити власні кордони і стати справді типовою світовою країною. На цій землі сформувалася його культурна, національна та релігійна ідентичність; основні параметри святково-обрядового комплексу; тут його фізична присутність зберігалася неперервною протягом століть, навіть після того, як більшість населення було змушено залишити країну. Зі створенням Держави Ізраїль у 1948 році

єврейська незалежність, втрачена 2000 років тому, була, нарешті, відновлена [79]. Почався новий відлік історичного часу, спрямований на відновлення втраченого.

Принагідно потрібно відзначити, що принцип формування цієї держави був зовсім іншим, виходячи з культурних параметрів європейських держав. Виходячи з основного принципу держави – «збирання розсіяних», що гарантує право кожному єврею приїхати до країни і отримати громадянство, Ізраїль широко відкрив двері на в'їзд етнічним євреям до країни. У перші чотири місяці сюди прибуло майже 50.000 репатріантів, серед яких були в основному ті, що пережили Катастрофу європейського єврейства, тобто змушені були виїжджати з країн перебування через етнічні переслідування. До кінця 1951 року Ізраїль прийняв уже 687.000 репатріантів, понад 300.000 з яких були біженцями з арабських країн; тим самим єврейське населення країни подвоїлося, принесши на ці терени безліч європейських елементів культурної практики.

Напружений економічний стан, що склався після війни за державну незалежність і розмаїті потреби швидко зростаючого населення викликали необхідність суворої економії усередині країни і потребу у фінансовій допомозі з-за кордону. Допомога, зроблена Урядом США, позики численних американських банків, пожертвування євреїв з діаспори і післявоєнні репарації з Німеччини тощо – усе це при належному контролі було використано на будівництво житла, механізацію сільського господарства, створення власного торгового флоту і державної авіакомпанії, здобуток і переробку наявних природних багатств, розвиток промисловості, прокладення доріг, розвиток телефонного зв'язку та енергопостачання, тобто всього того, що потрібно будь-якій державі для її економічної незалежності. На це спрямовувалася й державна культура політика, яка включала широку роз'яснюючу роботу, формувала мотивацію. І це швидко дало свій результат: політичний, економічний, соціальний.

За перше десятиліття існування нової держави подвоївся випуск промислової продукції, так само як і зросло число працюючих, а експорт

промислових товарів зріс у понад чотири рази. Різке збільшення оброблюваних площ дозволило забезпечити населення усіма основними продуктами харчування, при цьому додатково доводилося імпортувати лише м'ясо та зерно. 20.000 гектарів практично безплідної землі вкрилися лісами; дерева були посаджені і уздовж головних магістралей шосейних доріг (загальна протяжність посадок становить понад 800 км) [13, с. 30-32], змінивши навіть зовнішній вигляд країни.

Значно розширилася і система просвіти, створена єврейською общиною ще до утворення держави, що охопила й арабський сектор. Шкільна освіта стала безкоштовною і обов'язковою для дітей віком від 5 до 14 років (із 1978 р. відвідування школи є обов'язковим до 16 років і безкоштовним до 18-ти), ліквідувавши будь-які бар'єри у її здобутті. І це також дало свій високий прагматичний результат. Розвивалися культура і мистецтво, що вбирали в себе близькосхідні, північноафриканські і західні елементи у міру того, як євреї, що прибували зі всього світу, привозили традиції своїх громад і країн, де вони жили впродовж багатьох поколінь. А їх асиміляція та акумуляція з місцевими сегментами також творила майже неймовірні речі. І вже до десятої річниці від часу утворення Ізраїлю населення країни налічувало понад два мільйони осіб. Це був майже неочікуваний успіх, однак він переконливо засвідчував вірність обраному курсу і ефективність державної культурної політики, спрямованої на консолідацію.

Роки становлення держави, як і кожної європейської також, на жаль, були затьмарені серйозними проблемами національної безпеки. Угоди про припинення військових дій (1949 р.), не лише не проклали шлях до міцного миру і можливості зосередитися на подальшій розбудові держави, як передбачалося спочатку, але і постійно порушувалися.

Усупереч резолюції Ради Безпеки ООН від 1.IX.1951 року Єгипет закрити Суецький канал для ізраїльських судів, що спрямовувалися до Ізраїлю; посилилася блокада протоки Тірани; почастишали вторгнення банд терористів із сусідніх арабських країн, що викликало помітну напругу і передбачало

перерозподіл значних фінансових потоків на оборону; Синайський півострів поступово перетворювався на потужну військову базу Єгипту, що теж створювало безліч проблем соціально-економічного характеру.

Утім, упродовж другого десятиліття існування Ізраїлю (1958-1968 рр.) подвоївся експорт, щорічний ріст валового продукту складав приблизно 10%. Ізраїль став випускати товари, які раніше доводилося імпортувати, – папір, автопокришки, радіоприймачі, холодильники, що змінило його економічну складову і форми позиціонування в світі. Але найбухливіший розвиток спостерігався в новостворених галузях – машинобудуванні, металообробній, хімічній та електронній промисловості. Оскільки місцевий ринок продуктів харчування наближався до насичення, сільське господарство починало вирощувати нові культури з метою їх переробки та на експорт. Щоб впоратися зі значним об'ємом торгівлі, що постійно збільшувався, на додаток до існуючого порту в Хайфі на середземноморському узбережжі побудовано ще один глибоководний порт в Ашдоді [13]. Це помітно поліпшило економічний стан країни, розширило її міжгалузеву комунікацію, стимулювало появу нових форм культурної практики. Подібні зрушення відбувалися й в інших містах та сферах.

В Єрусалимі, до прикладу, зведено будівлю Кнесета, побудовано новий медичний центр «Хадаса» і новий кампус Єврейського університету (замість комплексу будівель університету на горі Скопус, які довелося залишити після війни). Тоді ж був створений і головний Музей Ізраїлю, що став центром зберігання, вивчення та експонування й популяризації цінностей культури і мистецтва єврейського народу. Надалі створення комплексів, що об'єднують ЗВО і культурну інфраструктуру в один центр, стає типовою рисою формування мережі вищої освіти країни.

Постійно розширювалися й міжнародні відносини країни: були налагоджені тісні контакти з США, країнами Британської співдружності, а також із більшістю країн Західної Європи і майже з усіма державами Латинської Америки та Африки; сюди додалися сформовані контакти з деякими країнами Азії, що змінило позиціонування країни у світовому

співтоваристві, збільшило приток туристів та інвестицій. Почалося здійснення програм широкої міжнародної співпраці, у рамках яких сотні ізраїльських лікарів, інженерів, учителів, агрономів, фахівців із зрошування земель та молодіжних інструкторів ділилися секретами майстерності і досвідом роботи з жителями країн, що розвиваються. У 1965 році відбувся обмін послами з ФРН. Цей крок чимало років відкладався, оскільки стримувала його гірка пам'ять про злочини, здійснені нацистським режимом (1933-1945 рр.) проти єврейського народу. У той же час нормалізації стосунків між двома країнами передували опір частини ізраїльського суспільства і запеклі публічні дебати, що постійно розбурхували соціум. Утім логіка суспільного життя переважила і країна вийшла на новий рівень соціально-економічного розвитку. Лояльнішою стала й політична система. Наведемо її основні засади та принципи організації.

У 1956-1957 роках Ізраїль вів війну з Єгиптом із приводу Суецького каналу (що увійшла в історію як «Суецька криза»). В результаті війни 1967 року були захоплені інша частина території арабської держави, майже весь Єрусалим, а також єгипетський Синайський півострів і сирійські Голанські висоти, що теж створило певні проблеми для економіки та культурної сфери, а також вплинуло на переміщення населення. Утім демографічні проблеми вирішувалися різними шляхами. Головним із них став наступний.

У 1970-х роках почалася масова міграція до Ізраїлю євреїв із Радянського Союзу, зокрема й України. Ця міграція досягла найбільшого розмаху на початку 1990-х років, у результаті чого нині майже чверть населення Ізраїлю походить із республік колишнього СРСР, принісши сюди помітні здобутки зі сфери мистецтва, науки і техніки, медицини, спорту, мови тощо, а також технологій. Адже саме в цих сферах в СРСР працювало чимало фахівців єврейської національності. Залучення цих фахівців до усіх сфер життя надало можливість стимулювати прорив у багатьох напрямках.

Після укладення відомих кемп-девідських угод (1978 р.) і мирного договору між Ізраїлем та Єгиптом (1979 р.) єгиптянам було повернуто

Синайський півострів [27], що помітно змінило ситуацію на краще. Однак головним у цьому процесі став принцип справедливості і надії на міжнародну підтримку, яка незабарилася.

У 1985 року Ізраїль вивів із Лівану основну частину своїх військ, які знаходилися там із 1982 року. Однак уздовж кордону на території Лівану збережено так званий «пояс безпеки», контрольований ізраїльтянами спільно з «Армією Південного Лівану» на чолі з генералом А.Лахадом. Це дещо змінило ситуацію в країні і послабило напругу у Середземному морі. Поступово послаблюється й політичний клімат загалом у світі, що дає можливість розгорнути важливі економічні та соціокультурні програми, які стимулюють зміну ціннісних орієнтацій населення.

Прийшовши до влади в 1992 році, уряд І. Рабіна заявив про намір домагатися мирного врегулювання на основі принципу «мир в обмін на територію». Він ухвалив рішення про обмеження будівництва поселень на окупованих територіях; у той же час Ізраїль та Організація визволення Палестини (ОВП) визнали одне одного. 13 вересня 1993 року у Вашингтоні між Ізраїлем і ОВП підписано Декларацію про нові принципи співпраці, якою передбачалося введення обмеженого самоврядування на палестинських територіях (на першому етапі – в секторі Газа і м. Єрихон). 4 травня 1994 року в Каїрі підписано ізраїльсько-палестинську угоду про принципи палестинського самоврядування в цих районах і виведення звідти ізраїльських військ та адміністрації. Цю Угоду в основному було виконано [78, т. I].

У 1994 році укладено угоду про передачу палестинцям повноважень у цивільних сферах в інших районах Західного берега. 26 жовтня 1994 року підписано мирний договір між Ізраїлем і Йорданією, який сприяв відновленню усіх сфер і форм громадського життя. Це помітно пом'якшило суспільно-політичну ситуацію та надало широкі можливості використовувати «військові» кошти на мирні потреби, за рахунок чого зріс культурний потенціал, зокрема й туристичний, готельно-ресторанний бізнес, культурно-дозвіллева та рекреаційна сфери загалом.

Із приходом до влади уряду Б. Нетаньягу в 1996 році політику «освоєння» окупованих територій і створення нових поселень, курс на діалог із палестинцями взято жорсткіший, ніж за уряду І. Рабіна-Ш.Переса. Задекларовано пріоритетність завдання зміцнення безпеки Ізраїлю.

Під тиском американської адміністрації в жовтні 1998 року у США підписано «Меморандум Уай», яким передбачалися подальша передислокація ізраїльської армії на Західному березі і передача палестинцям додаткових територій у цьому районі. Після виконання першого етапу цієї угоди Ізраїль оголосив про подальше заморожування реалізації «Меморандуму Уай», мотивуючи своє рішення невиконанням палестинцями своєї частини зобов'язань. В країну знову повернувся неспокій.

Конфлікт між Ізраїлем і Палестиною знову загострився на початку 2002 року, а особливо у березні-квітні 2002 року. 12 липня 2006 року ліванська терористична організація шіїта Хезболла, підтримувана Сирією та Іраном, запустила декілька ракет і атакувала позиції ізраїльських військ. Бойовики Хезболи перетнули ізраїльський кордон, захопивши двох солдатів у заручники. Провокаційні дії Хезболли розпалили Другу ліванську війну. Під тиском ООН конфлікт вдалося закінчити припиненням вогню. Тож майже вся історія Ізраїлю – це історія воєнних дій і боротьби євреїв за власну державу, але попри це культура Ізраїлю надзвичайно стрімко розвивалася і розвивається в наш час, і музейна справа, яка і виступає об'єктом дослідження даної магістерської роботи, розвинулась попри негативні історичні умови, стала високорозвинутою галуззю культури країни [13]. Адже саме духовний чинник змінює основні виміри і параметри політики.

Спадання напруженості надало змогу зосередитися на культурній сфері і концентруватися на розбудові культурної інфраструктури.

За географічними параметрами Ізраїль, як відомо, розташований на Близькому Сході, уздовж східної берегової лінії Середземного моря; його кордони проходять із Ліваном, Сирією, Йорданією та Єгиптом. Країна розташована на стику трьох континентів: Європи, Азії та Африки, що є

сприятливим і для організації туристичної індустрії, залучаючи до цього й потужний потенціал природно-кліматичного та культурного чинника.

Довга і вузька за формою розміщення країна має довжину майже 470 км. і ширину 135 км. у найширшій точці. Утім, незважаючи на невеликі розміри, Ізраїль, утім, охоплює різноманітні топографічні особливості континенту, починаючи від лісистого високогір'я та родючих зелених долин до гірських пустель; від прибережної рівнини до напівтропічної долини Йорданії та Мертвого моря, найнижчої точки на Землі. При цьому майже половина сухопутної території країни є напівзасушливою [26], тобто потребує значних капіталовкладень та нового типу господарювання, базованого на інтелектуальному, високотехнологічному чиннику. Природний ландшафт країни також достатньо строкатий, що впливає й на рекреаційну та туристичну сферу.

Клімат Ізраїлю є сприятливим і характеризується великою кількістю сонячного світла, розтягнутим у часі сезоном дощів (із листопада по квітень). Загальна кількість річних опадів має дуже широке сальдо і становить від 50-70 см. на півночі та до 2,5 см. на крайньому півдні. Регіональні кліматичні умови значно відрізняються: жарке літо і волога зима – на прибережній рівнині; сухе, тепле літо і помірно холодні зими з дощем та періодичним легким снігом – у районах пагорбів; жарке, сухе літо і приємні зими в долині Йордану й напівзасушливі умови з теплими спекотними днями та прохолодними ночами на півдні. Все це вимагає розмаїтого і економічно-обґрунтованого підходу до організації будь-яких форм господарювання, а надто – рекреаційної сфери [27]. Тож готельно-ресторанна сфера та туризм, як і в низці інших країн світу, стали джерелом значних прибутків і розбудови культурної інфраструктури.

Багате розмаїття рослинного та тваринного життя Ізраїлю відображає його географічне положення, а також різнорівневу топографію і клімат. У його межах мешкає понад 500 видів птахів, майже 200 видів ссавців і рептилій, 2.600 видів рослин (150 з яких є ендеміками Ізраїлю). Розмаїття

тваринного світу стимулює розвиток заповідників та заказників, активно включених у загальну культурно-рекреаційну інфраструктуру. І статистика це підтверджує також. На цій території розміщено понад 150 природних заповідників і 65 національних парків, що охоплюють майже 1.000 кв. км. [26] та надають широкі можливості для релаксації, природного чи культурного експерименту, розвитку потужних туристичних чинників, а відтак – і розвитку туристичної інфраструктури, в якій усі форми культурної діяльності мають знайти себе, забезпечуючи й місцевому населенню постійну чи хоча б перманентну зайнятість. Тобто варіанти креативних індустрій тут працюють повною мірою. В цьому напрямі активно використовується й «морський» потенціал країни.

Ізраїль, як відомо, омивають 4 моря і узбережжя кожного з них мають унікальні курорти зі всім необхідним для відпочину й оздоровлення, зважаючи на субконтинентальний клімат. Наведемо невеличку характеристику їх тактико-технічних даних: Мертве море – курорт Ейн-Бокек; Червоне море – курорт Ейлат; Галілейське море (озеро Кінерет) – курорт Тверія; Середземне море – курорти Тель-Авіву, Нетанії, Герцлії, Ашкелоти. Сезонна організація відпочинку, обумовлена кліматичними умовами (кліматотерапія), безліччю неймовірних пропозицій, а саме приватні та громадські пляжі, поміркована і гнучка цінова політика, якісний сервіс та не менш оригінальний ресторанно-готельний комплекс країни, активне і культурно насичене нічне життя, стимулює цілорічний потік туристів, що є важливим джерелом доходів країни [33]. Цей чинник формує й її високе реноме, розвиває широкі міжгалузеві та міжкультурні контакти, що загалом лише підносить імідж країни. У той же час нестача води в регіоні стимулювала інтенсивні зусилля з максимального використання наявних її запасів та пошуку нових ресурсів. І в цьому плані досвід цієї країни також може стати у нагоді й Україні.

У 1960-х роках всі прісноводні джерела Ізраїлю були об'єднані в єдину мережу, головною артерією якої став «Національний водовоз», що доставляє воду з півночі і центру на напівзасушливий південь. Поточні проекти з

використання нових джерел включають рециркуляцію стічних вод і опріснення морської води. Цей аспект також помітно впливає на форми організації будь-яких форм громадського та культурного життя.

Узагалі існує певна світова закономірність: чим складнішими є природні умови існування людності на певній території, тим напруженішими і сконцентрованими є її зусилля на вирішення цих проблем.

Стосовно характеристики населення країни, то вона також має певну специфіку. Ізраїль – це країна, перш за все, іммігрантів. Із моменту свого заснування (1948 р.) його населення зросло майже в десять разів. Його 7,8 млн. жителів нині являють собою мозаїку людей з різним етнічним походженням, способом життя, релігіями, культурами і традиціями та ментальністю. І це культурне розмаїття демонструє світу можливу толерантність, важливість культурного сегменту у консолідації населення, широкі і майже гармонійні міжкультурні контакти. У той же час етнічні євреї складають майже 75,4% населення країни, тоді як на не єврейський сегмент населення країни, в основному арабів, припадає майже 24,6% жителів [33].

Ще однією специфічною особливістю країни є те, що 90% жителів Ізраїлю живуть приблизно в 200 міських центрах, частина з яких розташована на стародавніх історичних об'єктах, обумовлюючи саме цим культурну специфіку країни, тоді як лише 5% є членами унікальних сільських кооперативних поселень – кібуца та мошава [17], також викликаючи інтерес і не лише для дослідників-етнографів чи демографів, політиків та економістів, але й мистецтвознавців, культурологів, істориків. Адже мегаполісів тут немає і всі види життєдіяльності концентруються у типових, за українськими мірками, містах рівня обласних центрів, які мають безліч переваг для туристів і місцевих.

Єрусалим, столиця Ізраїлю (населення 788.100 осіб), завжди стояв у центрі національного і духовного життя єврейського народу ще з тих пір, як цар Давид зробив його столицею свого царства (майже 3.000 років тому). Сьогодні – це процвітаючий, визначний економіко-культурний центр,

резиденція Уряду і найбільше місто Ізраїлю, що визначає економічні, політичні та соціокультурні, зокрема й туристичні параметри нації.

Тель-Авів-Яффо (населення 404.300 осіб), заснований в 1909 році як перше єврейське місто сучасності; нині він є центром промислового, торговельного, фінансового та культурного життя країни; характеризується значним культурним шармом і саме цим є привабливим для туристів.

Хайфа (населення 268.200 осіб), відоме прибережне місто з давніх часів, є у той же час великим середземноморським портом та промисловим і торговим центром Північного Ізраїлю. Саме тут концентрується безліч цікавих речей із соціокультурного ряду, позаяк вона першим зустрічає туристів [27].

Беер-Шева (населення 195.400 осіб), названий в Біблії табором патріархів, нині є найбільшим міським центром на півдні країни. Як географічний центр, він надає адміністративні, економічні, медичні, освітні та культурні послуги для всього Південного регіону [27]. Тобто, як бачимо, провідні центри Ізраїлю – це типові обласні центри України з майже тотожними потенціалом. Однак їх рівень використання в музейній чи туристичній практиці помітно відрізняється. Специфікою країни є й звітність у веденні статистичного обліку, адже навіть кількість населення міст обраховується з точністю до сотні.

За своєю формою правління Ізраїль є традиційною парламентською демократією із розвиненою законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Главою держави є президент, обов'язки якого мають в основному церемоніальний та формальний характер; ця посада символізує єдність і суверенітет держави. Кнесет, законодавча влада Ізраїлю, представлена у формі однопалатного парламенту у складі 120 членів, який здійснює свої представницькі функції у формі пленарних засідань через 12 постійних комітетів. Його члени обираються кожні чотири роки на загальнонаціональних виборах. На уряд (Кабінет Міністрів) покладено управління внутрішніми і зовнішніми справами. Його очолює прем'єр-міністр; що несе колективну відповідальність перед Кнесетом [17]. Тобто особливих відмінностей у системі організації державного управління від інших європейських країн світу Ізраїль

немає, однак її характеризує значна компактність, а відтак – мобільність та прагматичність.

Стосовно соціально-культурного чинника, то і він не вирізняється особливою специфікою. Відвідування школи є обов'язковим із п'яти років і безкоштовним до 18 років. Майже всі діти три- та чотирирічного віку відвідують будь-яку дошкільну програму, готуючись до подальшого здобуття загальної шкільної освіти, зважаючи на її ступеневість. Усе це доповнюється численними формами позашкільної практики, форми організації якої також є достатньо гнучкими та ефективними у підготовці молоді до подальшого професійного навчання і особливо не відрізняються від наявної в Україні соціокультурної мережі. Утім, майже усі вони інституалізовані. Відрізняє їх лише висока мотиваційна складова, позаяк вона обумовлюється значним справедливим сегментом зробуття робочого місця і оплати праці.

Мережа більш високого рівня освіти представлена вищими навчальними закладами країни, тобто університетами, що пропонують широкий спектр наукових і гуманітарних дисциплін; достатньо розгалуженою є також й мережа науково-дослідних інститутів, частина з яких має світове ім'я чи реноме, в яких навчається чи працює чимало іноземців; сюди входять і коледжі, формуючи таким чином специфічну замкнену освітню систему, що пропонують усім бажаним академічні курси, та професійні школи (за конкретним фахом). Тобто у порівнянні з мережею ЗВО, середньою спеціальною ланкою і системою науково-дослідних установ в Україні, особливих відмінностей також немає. Високий рівень наукових досліджень і розробок та їх впровадження у країні, а також застосування НДДКР компенсують брак природних ресурсів у країні. А контроль за організацією суспільного виробництва – запорука ефективності усіх форм та міцності держави.

Національний закон про медичне страхування (1995 р.), передбачає наявність стандартизованого «кошика» медичних послуг, включаючи госпіталізацію для всіх жителів Ізраїлю. Всі медичні послуги надаються

чотирма медичними організаціями країни і є високотехнологічними та ефективними. Середня тривалість життя становить 83,4 років для жінок і 79,7 року для чоловіків; коефіцієнт дитячої смертності знаходиться в межах 4,0 на 1000 народжень. Співвідношення числа лікарів до загальної чисельності населення і кількості фахівців в усіх галузях вигідно відрізняється від подібного порівняння в більшості розвинених країн світу [27]. Взагалі Ізраїль – це високотехнічна країна, що має не менш ефективну систему її професійної та художньої освіти, також базованій на високій технологічній складовій.

Система соціального обслуговування заснована на чинному законодавстві й передбачає захист населення і широкий спектр національних та общинних послуг, включаючи догляд за літніми людьми, допомогу самотнім батькам, програми для дітей та молоді, агентства з усиновлення, а також профілактику і лікування алкоголізму й наркоманії. І за цим показником особливих відмінностей з іншими країнами світу тут також не помітно. Хоча практична ефективність їх реалізації суттєво вища, ефективніша, ніж це є у багатьох країнах світу, і в Україні зокрема.

Національний інститут страхування надає всім постійним жителям (зокрема й негромадянам країни) широкий спектр пільг, включаючи страхування за безробіттям, пенсії по старості, допомоги з нагоди втрати годувальника, допомоги по вагітності та пологах, допомоги на дітей, допомоги на підтримку доходів і багато іншого [17]. А все це формує високий рівень впевненості у майбутньому, що робить умотивованими жителів країни.

Ізраїльська промисловість концентрується на виробництві продукції з високою доданою вартістю, заснованою на технологічних інноваціях, що допомагає країні з меншими затратами мати більший економічний ефект, що і є специфікою країни. До них належить медична електроніка, агротехніка, телекомунікації, комп'ютерне обладнання та програмне забезпечення, харчова промисловість та дрібнодисперсні хімікати. Інакше кажучи, успіхи Ізраїлю в сільському господарстві, примисловому виробництві є результатом

тривалої боротьби з суворими, несприятливими умовами і максимального використання власних мізерних водних ресурсів та орних земель. Нині сільське господарство країни становить майже 2,4% ВВП і 2% експорту. При цьому Ізраїль виробляє (задовольняє) 93% власних продовольчих потреб, що доповнюються лише імпортом зерна, олійного насіння, м'яса, кави, какао та цукру, які з надлишком компенсуються широким асортиментом сільськогосподарської продукції на експорт. Тобто інтелект, як результат високої організації суспільства, залишається визначальним чинником ізраїльського державотворення та господарювання.

Узагалі помітна тенденція, сутність якої полягає в тому, що чим гірші природно-кліматичні умови життя є в країні, тим ефективніше діє система освіти, науки, охорони здоров'я тощо, тим краще акумулюється інтелектуальний потенціал нації, спрямований на зміну ситуації на краще.

Тисячолітня історія, об'єднання євреїв із понад 70 країн, суспільство багатоетнічних громад, що живуть пліч-о-пліч, а також нескінченний потік міжнародного внеску сприяли розвитку потужної ізраїльської культури, зокрема й професійного мистецтва, спорту, музейної мережі та туризму, що відображає світові елементи, прагнучи до своєї власної ідентичності. Культурна презентація за допомогою мистецтва настільки ж різноманітна, як і самі люди, з літературою, театром, концертами, радіо-і телевізійними програмами, розвагами, музеями і галереями на будь-який інтерес і смак [28].

Незважаючи на те, що офіційними мовами країни є іврит та арабська, на вулицях цієї країни можна почути безліч інших мов. І це не становить проблему у спілкуванні в суспільстві.

Культурний чинник спрямований на традиційні речі: зайнятість населення, підвищення його духовності, покращення толерантності тощо. На це спрямовується й державна, комунальна та приватна мережа закладів і установ культури та професійного мистецтва.

Музейна мережа країни, до прикладу, також має свою специфіку, сутність якої полягає у комплексному плануванні розважальних та освітніх сегментів.

Тим більше, що відвідування цієї країни завжди було надзвичайно престижним і для паломників-віруючих, які знаходили для себе тут безліч святинь, духовну розраду тощо, і для громадян, які намагалися розширити власну уяву про специфіку життя інших народів світу, прибуваючи сюди з просвітницькою метою. Приміром, у головній будівлі університету міста Хайфа знаходяться Художня галерея, Музей мистецтв і Музей археології ім. Рувена і Едіт Ехт, а неподалік – археологічний музей під відкритим небом «Стежка поколінь» (своєрідний скансен). Доєднується до університетської території природний парк «Кармель», де на площі в 6 кв. км. розташувалися заповідні зони, археологічні пам'ятки, пішохідні маршрути і майданчики для відпочинку. За характерні пейзажі частина парку має назву «Маленька Швейцарія». Таке планування дає змогу комплексно діяти на відвідувачів, позаяк останні мають можливість максимально повно отримати і необхідні знання, і комплексний відпочинок на будь-який смак при не високих фінансових витратах. Тобто культурні та креативні індустрії – це не лише майбутнє, а й реальність країни. Утім і в Україні тотожна практика вже реалізується чимало років.

Подібні речі чи принципи організації території відбуваються і в інших містах. Великою популярністю користується Національний музей науки, технології та космосу. Його інтерактивні експозиції являють (демонструють) базові принципи фізики та природничих наук у наочній формі, а отже розширюють просвітницький потенціал мережі освітніх закладів, а відтак – радо відвідуються дітьми та молоддю. У музеї є зала голограм, дзеркальна кімната, зала трюків та ілюзій, а біля входу ростуть пальми, посаджені, як кажуть, самим Альбертом Ейнштейном [28]. Особливо цікавим це є для дітей.

У м. Хайфа є й інші, не менш цікаві за формою впливу на відвідувачів установи культури: Меморіальний музей ім. Мане Каца, Музей японського мистецтва Тікотін, Музей стародавньої історії в парку «Сад матері», Залізничний музей, Музей нелегальної імміграції та ВМФ, Художній музей, Музей історії виробництва олії в Ізраїлі, Музей музики з колекцією музичних інструментів різних народів, починаючи від прадавніх часів тощо [33] з

небаченою кількістю інтерактивних форм впливу на відвідувачів. Останнє і складає важливу специфіку цієї мережі, обумовленою значним рівнем фінансування і підвищення кваліфікації працюючих.

Тобто ця мережа формувалася також виходячи з наявних потреб відвідувачів та організаторів, і в цьому плані, за невеличкою специфікою, вона нічим не відрізняється від подібних культурно-освітніх, розважальних чи будь-яких інших структур, характерних і Україні. Однак її матеріально-технічне «начиння» помітно вирізняється комплексністю, інноваційністю та оригінальністю, вписаністю у загальну доктрину культурної політики держави, а головне – бажанням зберегти цю спадщину, примножити її та популяризувати як важливий чинник подальшого розвитку нації. Взагалі Ізраїль в очах відвідувачів сприймається як суцільний музейний чи туристичний комплекс, спрямований на збереження історії людської цивілізації.

Розглянемо найбільш помітні історико-культурні осередки Ізраїлю на предмет здійснення їх порівняльних характеристик із подібною мережею України, присвятивши цьому питанню окремий розділ.

3.2. Загальна характеристика діяльності музейних установ Ізраїлю в структурі туристичної практики.

Форма управління чи підпорядкування музеїв є традиційною для західноєвропейських країн. Заземлюючи розгляд питання на предметі нашого дослідження, констатуємо, що за наявною статистикою (2008 р.) діяльністю 53 ізраїльських музеїв керує департамент Міністерства культури і спорту Ізраїлю на підставі закону від 1983 року. В даних Центрального бюро статистики є інформація про 51 музей, з яких 49 фінансуються державою [28]. Однак перші музеї з'явилися в Палестині ще на початку ХХ століття, зокрема у 1906 році при школі «Бецалель» був заснований багатогалузевий музей, що увійшов згодом до складу Національного Музею Ізраїлю, який і позиціонував країну за багатьма її культурними характеристиками.

Поступово розгорталася й мережа окремих мистецьких структур чи аналогічних відділів при музейних установах, створення яких й стимулювало налагодження професійного менеджменту, основних принципів формування колекцій, міжгалузевих контактів тощо, загалом – міжнародного досвіду.

У 1926 році було розпочато формування Тель-Авівського музею мистецтв, а в 1938 році – Археологічного музею ім. Рокфеллера в Єрусалимі, які й нині залишаються провідними музейними структурами в країні, її візитівкою і є своєрідними методичними центрами для надання відповідної організаційної допомоги іншим структурам у разі такої потреби. Хоча переважна більшість музеїв засновувалася, виходячи з власних потреб, наявного культурного та кадрового потенціалу, джерел фінансування тощо. Не залишалася поза увагою держави й територіальної громади – кібуца, культурна периферія – сільська місцевість, населення якої також вимагало наявності певних культурних пропозицій та культурних послуг. Тож перший сільський музей в Ейн-Харод був відкритий в 1938 році, майже одночасно з формуванням мережі державних музейних структур [27].

Однак наявність потужної мережі музеїв своїм виникненням зобов'язана вже створенню держави Ізраїль, коли почалося впровадження цілеспрямованої культурної політики. І до кінця 1980-х років їх налічувалося понад 150. На 2013 рік їхня кількість перевищувала вже 200 одиниць.

Не зважаючи на привабливе географічне розташування країни, її музейна мережа формувалася майже виключно з метою задоволення культурних потреб корінного населення та туристично-екскурсійної діяльності, беручи до уваги ту кількість національних святинь, розташованих у різних регіонах країни, однак значний акцент приділявся й формуванню традиційних зібрань (колекцій) європейського мистецтва, але за основий напрям обирався переважно історико-культурний сегмент своєї країни [28]. Саме це й склало специфіку культурної сфери нинішнього Ізраїлю, якісно виокремило його серед інших країн.

3.3. Музей Ізраїлю як універсальна національна модель.

Класифікаційні ознаки мережі його музеїв.

Будь-які організаційні структури в галузі культури, як і в будь-якій іншій галузі, можна звести у певну систему, тобто класифікувати, що дасть можливість виявити її характерні ознаки, а відтак – віднайти й відповідні форми впливу на відвідувача, а також фінансування, методичну підтримку тощо. Класифікаційними ознаками для музеїв можуть стати напрями діяльності, форми організації екскурсійної чи загалом експозиційної діяльності та їх економічний результат.

Характерною особливістю ізраїльських музеїв є велика кількість історико-археологічних матеріалів, що дає можливість їм, так би мовити, «унаочнити» безліч питань походження будь-якого артефакту, явища чи події, як і країни загалом. Тому низка археологічних музеїв діє безпосередньо в місцях розкопок чи заповідниках. І хоча це створює певні проблеми для продовження діяльності фахівців, однак такий підхід, у той же час, надає належного шарму матеріалу, який є предметом зацікавлення відвідувачів, виявляє його культурний контекст і виступає потужною притягальною силою для відвідувачів [28].

Група історичних музеїв представляє також більш пізні історичні періоди в історії країни та регіону, демонструючи при цьому потужні колекції зі сфери етнографії та фольклору. Вони викликають інтерес та зацікавлення у відвідувачів перш за все тим, що дають змогу долучитися до витоків культури країни, зрозуміти її сутність, роль у подальшому. І в цьому зв'язку можна згадати цікаві прецеденти, пов'язані зі становленням країни. Хоча ця проблематики знаходить свій вияв у різних організаційних структурах. До прикладу, тема нелегальної імміграції до Палестини представлена в таких військово-історичних структурах як Національний морський музей Ізраїлю, Музей нелегальної імміграції та військово-морського флоту в Хайфі і музей «Табір нелегальних іммігрантів» в Атліті. Саме тут є чимало цікавинок, пов'язаних із цією проблематикою: засоби перетинання кордону, форми

стеження за іммігрантами, фото порушників, статистичні дані з цього приводу і форми реагування та безліч іншого. Свідчить це й про еволюцію людської думки стосовно вирішення суто прагматичних питань.

Серед іншого, існує низка меморіальних музеїв, присвячених відомим історичним та політичним діячам, а також діячам культури, що залишили помітний слід в історії держави, наприклад: музей Теодора Герцля, будинок-музей Давида Бен-Гуріона, Центр пам'яті Менахема Бегіна, будинок-музей Шмуеля Йосефа Агнона, будинок-музей Тихо і ін. Вони є традиційною формою збереження історичної інформації про постать; формуються за загально-прийнятими в історико-меморіальній науці принципами і характеризуються значною пошуковою діяльністю, в результаті якої такий музейний центр постійно оновлює свої експозиції, даючи широкі можливості для подальшої публікації дослідницького матеріалу про ту чи іншу особистість. Саме до таких музейних центрів передаються різноманітні колекції чи пам'ятки, пов'язані з конкретною особою не лише з країни, але й із-за її меж, якщо інформація про них стає доступною. Ці музеї входять до загальних історичних структур освітньо-культурного спрямування і активно використовуються у шкільній чи освітній практиці загалом, помітно впливаючи на формування національних основ, тобто духовного стрижня нації. Чимала кількість таких музеїв є безкоштовною для відвідувачів [16], що свідчить про пріоретити в культурній політиці держави.

Серед оригінальних музеїв, основною тематичною спрямованістю експозицій яких є історія юдаїзму, можна виділити такі великі музеї, як Ейха Шломо в Єрусалимі і Бет Хатфуцот у Тель-Авіві. В них концентрується цікава та різноспрямована інформація, на підставі якої можна спробувати виявити основи того, що цементує єврейську націю, спонукає постійний приїзд до країни етнічних євреїв, робить їх надзвичайно стійкою до поневірян нацією. І в цьому плані названі музейні структури можна вважати унікальними у світовій ідеологічній практиці. Вони є важливими сегментами наукових досліджень представників різних країн, для яких ці питання, тобто

формування національних підвалин, ментальних ознак тощо, становлять професійний інтерес.

Частина музеїв, природно, знаходиться в невеликих населених пунктах, у тому числі в кібуцах, тобто територіальних громадах за мірками України, помітно урізноманітнюючи культурне середовище цих поселень. Навколо них концентрується й інша культурна та освітня інфраструктура, що допомагає планомірно розподіляти кошти на духовні потреби.

Серед найвідоміших музеїв такого напряму – будинок-меморіал єврейського руху опору часів Другої світової війни Бейт Лохамей ха-геттаот, що знаходиться на півночі Ізраїлю на території кібуца Лохамей ха-геттаот. Саме там концентрується інформація про поневіряння єврейського народу в роки II Світової війни, расову доктрину Вермахта стосовно цієї нації, безліч зразків політичної чи духовної стійкості населення тощо. Його експонати (документальні матеріальні пам'ятки, фотозаписи, спогади) виступають важливим чинником формування історичної пам'яті, політичної культури, національної самовизначеності відвідувачів, а надто – молодого покоління, виховання якого у повазі до минулого складає важливий державний пріоритет. Інакше кажучи, музеї історико-ідеологічного (національного) спрямування становлять основу й туристично-екскурсійної діяльності та усіх інших культурних програм із ними пов'язаних.

Принагідно відзначимо, що колишня викладачка кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ, доцент Забута Т.В. у 2002 році була відзначена пам'ятним знаком цієї структури за сприяння у дослідженні окреслених проблем [91].

Єдиний в Ізраїлі парк мініатюр «Міні-Ізраїль», що належить до категорії музеїв просто неба, тобто скансенів, розташований у Латруні. Він має всі ті ж ознаки, що притаманні музейним установам подібного типу. Є й інші типи музейних установ в цій країні, мета яких – зберегти та популяризувати традиційну культурну практику країни.

Розглянемо найбільш помітні музейні зібрання (центри) Ізраїлю,

акцентувавши увагу на їх культурних пам'ятках (артефактах). При цьому потрібно пам'ятати, що музеї цієї країни, попри традиційний підбір експонатів та форми діяльності, зосереджуються на специфічних сегментах, пов'язаних із провідними культурними параметрами саме Ізраїлю, або країн східного світу. І найпотужніші центри країни (Єрусалим, Тель-Авів) є в той же час чи не найвизначнішими центрами світової цивілізації, витоки яких сягають доісторичних часів.

Так, до прикладу, Єрусалим, як столиця Ізраїлю, одне з найдавніших та найзагадковіших міст світу, своїми першими поселеннями сягає IV тисячоліття до н. е. Він у той же час є духовним центром юдеїв, християн та мусульман. Саме тут відбуваються найпомітніші і найважливіші для історії людства події. Тому й у наявних культурних пам'ятках цього міста тісно переплітаються різноманітні сегменти різних цивілізацій, релігій та культур. Тобто, крім старовинних та унікальних споруд і пам'яток, тут є безліч сучасних театрів, розважальних центрів та музеїв. Усе це ефектно обрамлено природним чинником, який надає підстави для неймовірної краси фотомистецтва і відпочинку [17].

Музей Ізраїлю в Єрусалимі заснований у 1965 році за активної організаційної підтримки мера міста Тедді Колека і є найбільшою установою країни в галузі культури та важливою формою її презентації у культурному просторі світу, а також місцем зберігання унікальних Сувоїв Мертвого моря; у цьому концентруються й величезні колекції юдаїки та європейського мистецтва. В ньому також розміщуються колекції образотворчого мистецтва, свого часу зібрані згаданим вище Музеєм «Бецалель», заснованим 1906 року; є тут потужні колекції культури і мистецтв багатьох сусідніх країн, твори сучасних скульпторів, а також різноманітні зібрання етнографічних матеріалів. Усе це надзвичайно технічно оснащено і дає можливість не лише для споглядання, але й вивчення. До складу цієї структури входять Храм книги з колекціями рідкісних інкунабул, включаючи згадані вже сувої Мертвого моря; а також

Археологічний музей ім. Рокфеллера (1930 р.) із великою колекцією культурних артефактів, що датуються періодом до 1700 року [27]. Високий рівень збереження музейної мережі є в той же час свідченням високого рівня духовної культури жителів і матеріальної спроможності галузі.

Саме тут регулярно проводяться виставки, зокрема й виїзні виставки експонатів з інших музеїв світу, організуються лекції, перегляди кінострічок, концерти, майстер-класи, конкурси і фестивалі, що помітно урізноманітнює сприйняття.

Музей включає обширні колекції з юдаїки, етнографії, мистецтв, артефакти не лише зі Святої Землі та Близького Сходу, а й країн Європи, Африки, Північної та Південної Америки, Океанії та Далекого Сходу, багате археологічне зібрання, рідкісні рукописи і документи, витвори давнього мистецтва (скульптура, художнє скло, ужитково-декоративні предмети тощо). Він має статус національного.

Етнографічна колекція *Музею юдаїки та єврейської етнографії* містить величезну кількість предметів, характерних для єврейських общин країн з усього світу, а відтак є центром широкої науково-дослідної діяльності науковців світу.

У Храмі Книги (івр. *היכל הספר*) зберігаються рідкісні рукописи, зокрема манускрипти Біблії, а також т. зв. Кумранські рукописи, згадані вже сувої Мертвого моря, виявлені у 1947-1956 роках в 11 печерах поблизу Ваді Кумрану, артефакти з Масади, *Алеппський кодекс* тощо.

Однією з найновіших (від 2000-х років) і найбільш вражаючих експозицій Музею Ізраїлю є *відтворення Другого Єрусалимського Храму (Темпю)*, що показує у вигляді макету його архітектурний і топографічний вигляд станом на 66 рік н. е., коли відбулося велике повстання проти римлян, яке, власне, і призвело до зруйнування темпю. Виставлені вперше як модель у холі міського готелю *Holyland Hotel*, макети згодом «переїхали» до Музею Ізраїлю і стали невід'ємною складовою його експозиції [16]. А загалом до цього Музею, площа якого перевищує 80 тис.

м², віднесено понад півмільйона унікальних артефактів (великі зібрання біблійної археології, рідкісні колекції картин, стародавні манускрипти та безліч інших надзвичайно цікавих артефактів), розміщених у декількох великих відділах, кожне крило якого присвячене окремій тематиці. У музеї зберігається потужна колекція біблійної археології, рідкісні колекції картин, стародавні манускрипти та безліч інших, надзвичайно цікавих реліквій.

Цей Музей є місцем організації численних дослідницьких програм з історико-культурної проблематики, міжнародної діяльності; він виступає специфічним методичним центром для інших подібних структур. Установа має широкі міжнародні контакти, організаційно-фінансову державну підтримку та все необхідне для роботи у цьому напрямі. Для відвідувачів (майже 1 млн. щороку) функціонують найрізноманітніші програми, здатні захопити увагу будь-якого навіть перенасиченого подібною інформацією відвідувача, різноманітні виставки. Все це подається в різноманітних та зручних технологічних форматах, має широкую презентабельну базу, найвищий рівень технічного оснащення і виводить цей музей у число найкращих установ у світовій культурній практиці. На окрему увагу заслуговує Сад мистецтва, де представлені абстрактні та модерністичні скульптури. Тут постійно організуються різнопрофільні освітні семінари, виставки для дорослих і дітей, зокрема й для представників інших музейних структур країни [78].

Помітною пам'яткою Єрусалиму є згаданий вже Археологічний музей Рокфеллера, відомого американського мецената, який пожертвував на його створення понад 2 мільйони доларів. У музеї зберігається величезна колекція артефактів, знайдених під час розкопок ще на початку ХХ століття, коли у світі активізувалася археологічна наука і були сформовані численні колекції старовини, зокрема й у музеях США. Тоді ж і започаткувалася традиція меценатства та дарування власних колекцій державі і формування на цій підставі специфічних музеїв. Ця практика, активно поширена у США, стала характерною й для Ізраїля. Вік деяких артефактів, на думку фахівців, налічує

десятки тисячоліть. Тут зберігаються стародавні сувої, вироби з глини та дерева, а також старовинні книги – інкунабули. Стіни прикрашені чудовими барельєфами минулих століть. Музей має внутрішній дворик, представлений як окрема виставка на свіжому повітрі, де експонуються рідкісні зразки візантійської, вавілонської, грецької, ізраїльської та багатьох інших культур.

- Музей Голокосту «Яд Ва-шем», в якому зосереджено найбільший в світі архів інформації, присвяченої цій темі в світовій історії. Головна мета всіх експозицій – увічнити імена знищених людей та розповісти світові про всі жахіття, які творили нацисти. Документи, фотографії, спогади дітей та дорослих, які вціліли в цій Катастрофі – головне навантаження експозицій, які повністю засновані на реальних фактах. Щорічно музей відвідує понад 1 млн. туристів, вхід для яких безкоштовний. Це – друга за популярністю визначна пам'ятка цієї місцевості, якою повною мірою опікується держава.

Музей також має розгалужені наукові контакти з мережею подібних установ європейського континенту для обміну відповідною інформацією; веде широку науково-дослідну та публікаційну діяльність із питань поширення цієї інформації в світі. Власне, він і став зразком для створення подібної структури в Україні та стимулював дослідження цієї проблематики. Музей належить до низки структур із найпотужнішим технологічним потенціалом. Середня річна кількість відвідувачів музеїв Ізраїлю перевищує 900.000, що ставить ці установи в число найбільш відвідуваних музейних комплексів світу. До речі, половина всіх відвідувань музеїв в Ізраїлі туристами припадає на Єрусалим і околиці та Тель-Авів [27].

- Музей Діаспори ім. Н. Голдмана в кампусі Тель-Авівського університету – це найбільший інтерактивний музей, присвячений історії єврейських громад, розсіяних по всьому світу, підтримку якого частково здійснюють корінні жителі, які через різні життєві обставини опинилися за межами країни. Його заснування є результатом рішення Всесвітнього європейського конгресу (1959 р.), який постановив заснувати музей єврейського розселення в світі. Загальна ідеологія створення музею наступна:

засновники намагалися створити загальну картину життя єврейського народу упродовж понад 2.500 років у понад 100 країнах світу. Постійна експозиція має декілька тематичних напрямів: сім'я, громада, віра, творчість, побут тощо. Надзавданням музею є підтримка пам'яті єврейського життя в розсіянні і створення у молодого покоління ізраїльтян глибшого розуміння проблематики життя одноплемінників у діаспорі. Це важливий центр національної самоідентифікації і формування політичної культури.

Актуалізується ця проблематика ще й тим, що переважна більшість представників національних діаспор світу кінця XX – третини XXI століття поступово еволюціонує до англо- чи франкомовного виміру, відходячи таким чином від національного чинника, а відтак, і втрачаючи зв'язки з автохтонами. У ньому є й чимало «меморіальних» колекцій, пов'язаних із життєдіяльністю відомих осіб цієї країни, тому його колекції і спрямовуються на утвердження духовних координат єврейського народу. Вони постійно поповнюються і вивчається.

Делегації музейних працівників із багатьох країн, у тому числі з Франції (Лувр), приїжджають сюди для того, щоб познайомитися з найсучаснішою постановкою музейної справи, з новими перспективними ідеями. Під впливом розроблених організаторами Музею Діаспори принципів, створені міський музей Берліна і музей історії англіканської церкви.

Це ще одне культурне зібрання, сформоване у просторі вищої освіти, що являє собою важливий просвітницький центр країни, а також якісну систему упорядкування і управління через наявність необхідної кількості фахівців-науковців, здатних поставити організацію цього питання на належний професійний рівень. Подібна практика є найбільш поширеною на інших континентах, зокрема у США та Канаді, де музей, як правило, входить до відповідного культурного середовища на чолі з вищим чи середнім спеціальним навчальним закладом та бібліотекою, що надає широкі можливості його співробітникам для організації будь-яких науково-дослідних і освітніх експериментів.

- Музей біблійних країн є також унікальним світовим культурним зібранням і зберігає, примножує та демонструє предмети культури (культів) усіх народів, згаданих у Біблії. Це специфічне культурне зібрання надає найповнішу та найціннішу інформацію вірянам світу, а відтак і концентрує в собі безліч зразків, характерних для тієї чи іншої країни та релігійних конфесій і їх окремих представників. Його фонди постійно поповнюються за рахунок нових надходжень із музейної мережі світу та окремих дарчих зразків. Релігійність населення, як і його віра, як відомо, виступають важливим цементуючим сегментом консолідації єврейського народу. Він є чи не найкращим зразком чи стимулом для знайомства з Біблією, демонструючи високі параметри її опанування та дотримання основних релігійних догматів населенням країни.

Однією з найцінніших його зібрань є розширена колекція стародавнього близькосхідного мистецтва, в зібраннях якої також помітно національні витоки. Це статуетки, монети, печатки, ідоли з усього Близького Сходу. Відвідувачам цікаво буде оглянути макети стародавніх поселень, оглянути мініатюрні піраміди, релігійні споруди. Усі експонати присвячені дослідженню культур стародавніх єгиптян, філістимлян, арамеїв. Спочатку музей формувався як приватна колекція, але згодом її власник вирішив зробити зібрання унікальних артефактів національним надбанням, схилившись до американської традиції. Нині Центральна галерея складається з 21 зали, кожна з яких присвячена конкретній проблематиці [28].

Інакше кажучи, цей, як і кожен інший подібний музей Ізраїлю, незважаючи на провідний напрям його функціонування, намагається концентруватися й на національному культурно-мистецькому сегменті, постійно наголошуючи на ньому у численних туристично-екскурсійних програмах чи художніх проектах для місцевих та державних ЗМІ.

Як уже наголошувалося вище, окремі музейні зібрання (установи) розташовані у місцях проведення археологічних розкопок, наявність яких начебто наближає відвідувача до конкретної події чи артефакту. Так,

приміром, в археологічному та Біблійному музеї ім. Самуеля Бронфмана (*The Samuel Bronfman Biblical Museum*) експонуються численні археологічні знахідки з археологічних розкопок з особливим акцентом на археологічні артефакти Святої Землі з доісторичних часів і до XV століття. Взагалі історія – це той сегмент, без якого не обходиться жоден музей будь-якого профілю.

Основні параметри формування та зберігання колекцій названих та інших подібних установ є тотожними і не потребують особливих коментарів. Утім, усі вони логічно і міцно вплетені в туристичну систему країни, яка є надзвичайно розгалуженою та ефективною. Тому й культурно-економічний ефект діяльності музейної мережі також достатньо високий. Він виводить країну у число провідних держав, прибуток від цієї діяльності в яких є важливою статтею покращення матеріального стану.

Крім основних музеїв у великих містах, є також не менш висовартісні заклади культури аналогічного плану в містечках і кібуцах, які, як уже наголошувалося, зберігають регіональний шарм і концентрують у собі культурну локалістику. Їх формування здійснюється відповідно до регіональних програм, затверджених місцевими органами влади, сформованими на підставі потенційних можливостей культурного чинника в регіоні чи конкретній локації. Одним із таких є «Мішкан Ле Оманут», розміщений у кібуці «Ейн Харод Меухад», що вважається найбільшою картинною галереєю на півночі країни [28]. Принципи її організації тотожні для подібних структур; усті саме такі осередки помітно урізноманітнюють культурне середовище, пробуджуючи місцеву ініціативу до культурної локалістики і саме цим зберігають історичну пам'ять та впливають на суспільну свідомість місцевого населення і туристів.

Матеріально-технічне оснащення вище названих установ знаходиться на найвищому рівні, використовуючи всі можливі чи наявні в нинішніх умовах засоби поширення інформації та презентації наявних колекцій. Тому ці установи не мають проблем із відвідувачами та радо діляться власним досвідом організації музейної практики, вписуючись у загальний контекст.

Наявна система розташування музейних центрів країни концентрується, природно, навколо її історичних міст, реноме яких не викликає заперечень і виступає специфічним притягальним центром для туристів. Навколо них сформована й потужна торгово-розважальна та культурно-дозвіллева інфраструктура, а також найоригінальніша готельна і ресторанна мережа [27].

Серед визначних природних пам'яток Єрусалиму можна також згадати Гору Герця, Гефсиманський сад, тунель Хізкіягу, Старе місто та багато інших місць, які обов'язково відвідують туристи. Наведемо традиційні для туристичної реклами їх характеристики:

Гора Герця (Хар-ха-Зікарон): музей Яд ва-Шем (музей Голокосту), національний цвинтар Ізраїлю (де відбуваються поховання військових та видатних діячів країни) являє собою важливий меморіальний комплекс країни. Це – своєрідна візитна картка минулого Ізраїлю, пантеон визначних її діячів. Вхід на гору та в музей безкоштовний. З неділі по середу до музею можна потрапити з 9:00 до 17:00, у четвер – із 9:00 до 20:00, у п'ятницю та передсвяткові дні – з 9:00 до 14:00. Тобто, зважаючи на важливість формування історичної пам'яті, ця категорія музейних установ країни переведена на державну підтримку.

Гефсиманський сад (місце моління Ісуса Христа в ніч арешту): священне і дуже шановане місце у всіх віруючих. Тут досі збереглося 8 старих оливкових дерев, вік яких налічує кілька тисячоліть. Можливо, саме біля цих дерев провів свою останню ніч на свободі Спаситель.

У середині XIX століття сад був оточений високою мурованою стіною, поверхню якої прикрасили барельєфами на біблійну тематику. Гефсиманський сад знаходиться у знаменитій Кедронській долині. Весь її периметр зайнятий численними мусульманськими, християнськими, юдейськими цвинтарями. Дехто вірить, що саме тут колись пролунає труба, яка підніме померлих на Страшний Суд. На цій території також розміщено низку інших сакральних пам'яток, зокрема: церква Усіх Націй, Гробниця Богородиці, Гефсиманський грот із відповідним сакральним начинням. Це –

мабуть, чи не найбільше місце паломництва Ізраїлю.

Він має оригінальну оснащення, освітлення та все необхідне для прийому значної кількості паломників одночасно. Художнє оздоблення також вражає безліччю відтінків колорової гами та начинням. Час відвідування, як зазначено в рекламному буклеті: з 08:00 до 12:00 та з 14:00 до 18:00.

Тунель Хізкіягу (комплекс археологічного парку «Місто Давида») – понад 2,5 тисячі років служить для подачі води з джерела Гіон у водойму Шилоах у Східному Єрусалимі і являє собою місце соціального спрямування, позаяк пов'язане воно з одним із чи не найважливіших складових людського життя – водою. Працює з 09:00 до 17:00.

Вежа Давида являє собою старовинну фортецю, побудовану ще у II столітті до н. е., в якій можна дізнатися майже все про історію Єрусалиму. Якщо упродовж минулих століть вона виконувала роль фортифікаційної споруди, неодноразово руйнувалася, перебудовувалася та відновлювалася, то нині в її стінах розташований музей історії Єрусалима, який пропонує неймовірні за інформаційною насиченістю програми. У дворі фортеці знаходиться археологічний парк, де й досі ведуться археологічні розкопки та епізодично виявляються унікальні артефакти [54], які поповнюють мережу.

Техніко-технологічне оснащення установи розраховане на запити відвідувачів будь-якого віку та інтелектуального рівня. Це ще одна унікальна для гостей і традиційна для місцевих жителів структура, що зберігає інформацію історико-ідеологічного чи ідентифікаційного характеру, якою пишаються місцеві жителі. Влітку щоп'ятниці можна побачити шоу «Нічна містерія», матеріал якого у популярній художній формі дає можливість пізнати витoki не лише міста, але й історію єврейського народу. Працює цей комплекс із 10:00 до 17:00. Він задіяний у чималій кількості міжнародних програм і являє собою оригінальну форму поширення історичної інформації.

Старе місто (найдавніша частина Єрусалиму) включає низку пам'яток, до яких належать Храмова Гора (які іудеї вважають найсвятішим місцем на Землі), Стіна Плачу, Храм Гробу Господнього, Купол Скелі (мусульманське

святилище VII століття, головною особливістю якого є внутрішнє оздоблення, розкішний мозаїчний орнамент. Храм відомий тим, що саме тут, обгороджений позолоченим ланцюгом, стоїть наріжний камінь, тобто те місце, з якого, за біблійними переказами, почалося створення світу, торкатися його категорично заборонено), а також мечеть Аль-Акса (побудована у VII столітті, вона є третьою за важливістю свяцинею для Ісламу. Її фасади та внутрішні стіни багато оброблені мозаїкою та керамічною плиткою. Арочні перекриття, стрункі колони з мармуру, величезний купол у вигляді півсфери – кожна деталь привертає увагу чудовим художнім виконанням), де збережено безліч артефактів, якими дихає історія. Складається цей комплекс із чотирьох кварталів: мусульманського, християнського, єврейського та вірменського, кожен з яких має неповторну специфіку, форму представлення, інформаційний ресурс, а також надзвичайно розвинену систему туристичного спрямування та обслуговування. Це ще одна пам'ятка національних ідентифікаційних ознак у різних вимірах і формах.

Мечеть Купол Скелі (Храмова Гора) – візитна картка Єрусалиму. Хоча жоден вербальний переказ не здатен передати красу її оздоблення і духовної аури, яку може відчутти мирянин. За переказами, саме з цієї 20-метрової скелі пророк Мухаммед піднявся на небо. Її відвідувати можна лише в окремі дні.

Тут, на Храмовій Горі, розташований також Музей ісламського мистецтва з чудовими колекціями скульптури, іконопису, дрібної пластики, книжкової графіки (мініатюри) тощо, який також активно використовується у туристичній практиці [54].

В одному з кварталів Старого Єрусалиму розташована одна з головних святинь для християн усього світу – Храм Гробу Господнього. Саме на цьому місці, згідно з біблійними переказами, був розп'ятий, похований і потім воскрес Ісус Христос. У XVI столітті споруда пережила потужний землетрус, утім уціліла, а на початку XIX століття її охопила велика пожежа. Але згодом усе це було належним чином відреставровано і стало предметом споглядання та поклоніння.

Щороку тисячі паломників зі всього світу приїжджають сюди перед

Великоднем, щоб взяти участь в обряді сходження Благодатного вогню [27]. Все це активно оприлюднюється у світових ЗМІ, ефективності та потужності розповсюдження яких можуть позаздрити найвідоміші телеканали чи будь-які інші форми поширення оперативної інформації.

Потрібно нагадати, що всередині храм розділений на три частини, кожна з яких є величезною історичною цінністю, що знаходиться не лише під патронатом держави, але й усіх структур, причетних до збереження історико-культурних цінностей (спадщини). Тут знаходиться так званий «пуп землі», або іншою назвою – духовний центр – величезна кам'яна ваза, що прикута ланцюгом до стіни, яка й символізує центр духовних устремлінь до головної християнської святині.

Храм Гробу Господнього керується шістьма конфесіями. При цьому жодна деталь у його зовнішньому вигляді не може бути змінена без одноголосного рішення (погодження) всіх його представників. Цікава деталь: до одного з вікон уже багато років притулено звичайні дерев'яні сходи: і навіть їх не можна прибрати без попереднього обговорення та погодження. Серед місцевих жителів та туристів драбинка давно отримала назву «нерухомої пам'ятки».

Найбільш відвідуваною в цій країні є, поза сумнівом, *Стіна Плачу* – пам'ятка історії та істинної віри, як її називають місцеві жителі, місце паломництва мільйонів туристів, які просять виконання своїх бажань. У те, що вона виконує бажання, вірять навіть люди, далекі від релігійних догматів. Стіна плачу – пам'ятка історії та істинної віри, так її називають прихожани. Це також одна з найголовніших іудейських святинь, що є місцем масового паломництва. Стіна Плачу – це єдиний фрагмент стародавнього храму, побудованого ще в XIX столітті до нашої ери. Віруючі приходять до стіни цілодобово, щоб піднести молитву Всевишньому. За існуючою легендою, щоб бажання здійснилося, обходити стіну потрібно лише обличчям до неї. Підходячи до Стіни, потрібно прикрити коліна та плечі.

Щомісяця всі записки (щороку – понад мільйон) із бажаннями

(проханнями), написаними усіма мовами світу, збираються і закопуються на Олійній (Олеонській) горі – найвищому і найбільшому пагорбі у Єрусалимі, висота якого сягає 826 м. Згідно з біблійними притчами, на вершину гори часто піднімався Ісус, щоб побути на самоті, вдатися до думок або поспілкуватися з людьми, які до нього приходили. Саме тут він зіткнувся зі зрадою Юди, і звідси згодом він піднявся на небеса, залишивши на камені слід стопи. Біля підніжжя гори знаходиться розкішний сад, в якому ростуть оливкові дерева (звідси й назва).

При цьому до Стіни можна підходити лише після обмивання (однак для цього досить помити руки у спеціально відведеному місці). Жінки до Стіни підходять праворуч, а чоловіки – ліворуч, тобто жінки та чоловіки підходять окремо, за спеціально відведеними зонами.

На схилі Олеонської гори розміщена одна з найкрасивіших у Єрусалимі православних церков – церква Святої Марії Магдалини. Храм заснований на початку ХХ століття коштом імператорської сім'ї; в 1921 році сюди доставили мощі мученицьки вбитої російськими більшовиками княгині Єлизавети Федорівни та її келійниці Варвари [28].

Семиглава церква збудована з білого єрусалимського каменю. Споруда є яскравим зразком московського стилю, з характерними для нього золоченими куполами-маківками та невеликою колоритною дзвіницею. Іконостас виконаний з благородного білого мармуру, для його оздоблення використана й бронза. Туристи приїжджають сюди з метою вклонитися мощам святих та попросити допомоги у чудотворної ікони Божої Матері Гефсиманської «Одигітрії». Серед найбільш шанованих історичних місць Ізраїлю потрібно згадати й гору Сіон, яка є священною для всіх християн. Тут колись відбулася Тайна Вечеря, саме тут проходив допит Ісуса Христа, і сюди зійшов Святий Дух.

Мусульмани також шанують гору Сіон та її околиці. У висоту пагорб досягає 765 метрів над рівнем моря і добре проглядається з усіх боків. Із давніх часів гора є своєрідним орієнтиром для всіх євреїв, які бажають повернутися на Землю Обітовану. На горі розташовані старовинна церква

Успіння Святої Богородиці та знамениті Сіонські ворота.

Тут же розташована світлиця Таємної вечері – знаменита Сіонська світлиця. Будинок, у якому знаходиться світлиця Таємної Вечері, розташований на вершині гори Сіон. Будівля не зберегла первісного вигляду: за тисячі років спорудження вона багаторазово руйнувалася та відновлювалася. Будинок кілька разів переходив у відомство різних конфесій, утім на сьогоднішній день Сіонська світлиця не належить нікому, а знаходиться у розпорядженні ізраїльського Уряду. Вхід сюди вільний. На даху облаштований просторий оглядовий майданчик, звідки можна помилуватися околицями. Взагалі характерною рисою мережі є максимальна спрямованість на задоволення духовних потреб відвідувачів.

Гробниця Богородиці – одна з головних святинь християнського світу. Згідно з священним переказом, у гробниці похована Богородиця. Усипальниця розташована у печерному храмі, біля підніжжя Олеонської гори. У підземний храм ведуть широкі кам'яні сходи з 48 ступенів. За довгі сторіччя свого існування церква кілька разів була зруйнована, але незмінно відновлювалася. Сама труна знаходиться у невеликій каплиці, прибудованій до храму. Каплиця прикрашена мармуром та дорогоцінним камінням [27].

Продовжує цей контекст монастир Успіння Богородиці, головна ідея спорудження якого полягає в наступному: католики з 12 країн світу пожертвували кошти на будівництво храму, який через цю духовну єдність отримав назву Церкви всіх націй. Зовні до храму примикає камінь, на поверхні якого вирізане зображення схилоного в молитві Ісуса Христа.

Церква має форму класичної базиліки з традиційними арочними конструкціями, художніми розписами фасадів та внутрішніх стін. У вівтарі знаходиться ще один камінь, на якому Спаситель, за переказами, здійснив благання (моління) про Чашу. Торкатися каменю не можна; він обгороджений оригінальними ґратами у вигляді тернового вінця, подарованого храму католиками Австралії [28].

Зважаючи навіть на вищеперераховані пам'ятки, які несуть своїм

зовнішнім виглядом монументальність, вічність та безліч такого, що не можна побачити чи відчувати біля традиційних пам'яток історії і культури, не можна віддати будь-якій із них пріоритет; вони повною мірою оригінальні, самодостатні та цікаві і несуть потужний заряд духовної енергії, яка повною мірою довершує уявлення про цю країну та її історію.

Ще один центр паломництва – *Олійна гора*; саме тут знаходиться найдорожчий меморіальний комплекс – цвинтар у світі – місця на ньому коштують мільйони. Існує легенда, що месія, прийшовши до Єрусалиму, насамперед прямуватиме на цей цвинтар, збере душі, і вони першими потраплять до раю. Замість квітів сюди приносять каміння [27].

Крім музейних чи меморіальних центрів Ізраїлю, які є візитною карткою країни і мають яскраво виражений національний аспект із помітним патріотичним забарвленням, в ньому є й чимало сучасних зразків мистецьких зібрань, організованих для популяризації різних сучасних напрямів творчого самовираження, які також викликають інтерес місцевих мешканців та туристів. До таких належить Сад скульптури Біллі Роуз (*The Billy Rose Art Garden*), де на площі майже 5 км² розташовані десятки скульптур і скульптурних груп сучасного та абстрактного мистецтва [28]. І це також вигідно вирізняє країну як таку, що підтримує різні форми художнього самовираження. Тим більше, що інформаційні технології здатні допомогти вирішити безліч питань у цьому напрямі, зокрема й популяризації.

Не менш оригінальні пам'ятки знаходяться й поза межами столиці. Взагалі у мандрівників має складатися враження, що в Ізраїлі немає міст другорядних у культурному вимірі; усі вони огорнуті тисячолітньою історією, концентрують безліч артефактів, пов'язаних із народженням людської цивілізації та духовності і її носіїв. До таких можна віднести й Віфлеєм, зокрема його Базиліку Різдва Христового – ще одного величного архітектурного центру Східного Світу.

Побуває думка, яку сповідають віруючі про те, що місце, на якому збудовано цю базиліку, священне, адже саме тут понад дві тисячі років тому

з'явився на світ Ісус Христос. Церква є однією з найстаріших у світі, перші богослужіння в ній розпочалися ще у IV столітті. Головна святиня – печера, де народився Спаситель, місце його народження відзначено 14-кінцевою срібною зіркою [27].

Церква збудована з тесаного каменю, підлога та стіни облицьовані мармуром. На деяких ділянках збереглися навіть фрагменти давніх мозаїчних зображень. Базилика відома своїми високими колонами, які є справжнім художнім витвором внутрішнього оздоблення, багато хто з них декорований старовинними розписами XII століття.

Усе це супроводжується безліччю пояснень, керівництв, рекомендацій, тому турист не відчуватиме дискомфорту та інформаційного вакууму.

Як і в кожній країні, Ізраїль також значну увагу приділяє духовному розвитку молодого покоління, що відображено у національній культурній політиці. І в цьому плані в країні створена мережа організаційно-художніх структур, які дають можливість йому максимально виявити себе у будь-яких формах чи видах творчості, тим більше, що мережа художньої освіти в країні є достатньо розгалуженою та мобільною, де набуті компетенції можна удосконалити чи розширити. До таких належить низка відділів народної творчості (*The Ruth Youth Wing*), створених як при установах культури, аналогічних українським, із широким сальдо впливу на населення, так і як окремі структури, тотожні українським Палацам дітей та молоді чи Палацам технічної творчості, що являють собою першу сходинку розвитку художніх (творчих) навичок дитини, перший такий відділ з яких було відкрито в 1966 році [4]. У ньому на щорічній творчій основі проводяться численні майстер-класи, різноманітні майстерні за певним профілем (фахом), конкурси і змагання талановитих юних митців; функціонують численні курси та навчальні програми, виставки тощо, заходами яких підтримується цей напрям, урізноманітнюючи вільний час молоді і насичуючи його художнім сегментом. Все це активно організується як для дітей, так і дорослих, вносячи постійні зміни в систему організації. Ці заходи активно підтримуються конкурсно-фестивальною

системою стимулювання, змагальність, видовищність, популяризація якої допомагає сформувати сталий інтерес до художньої творчості, охоплюючи значний часовий відтинок життя людини. На це певною мірою спрямовується й шкілька програма художнього виховання, яка, як і в усій Європі, в разі перевищує Україну за обсягами годин, відведених на художні питання, адже національний сегмент розвитку має важливе значення і в освітньому вимірі. Тобто національна система художньої освіти Ізраїлю дотримується постулату про те, що існує безпосередня залежність художнього розвитку дитини від подальших успіхів, до прикладу, в точних науках. Усе це активно розгортається, виходячи з національного аспекту освіти, а також потужних інформаційно-освітніх технологій. Тобто інформаційні технології, PR та реклама здатні створити незвичайні речі, які можна побачити лише в Ізраїлі.

Стосовно названих пам'яток використовуються найефективніші PR-технології; все це активно популяризується і тиражується у мільйонних зразках поліграфічної, візуальної та інформаційно-аналітичної продукції та активно використовується в туристичній індустрії і висуває Ізраїль у число країн з активно розвиненою туристичною інфраструктурою, досвід якої у поєднанні зі специфічною кухнею, гостинністю корисно брати до уваги країнам чи регіонам із будь-яким культурним потенціалом, адже інформатизація і система сервісу нині потрібна будь-де.

Особливістю культурної, тобто музейної та туристичної, а вони сприймаються лише в комплексі, інфраструктури Ізраїлю є надзвичайно глибока повага до історії країни та віри. Саме духовний (сакральний) сегмент тут демонструється на кожному кроці і справляє величезний вплив на відвідувачів. Зразком втілення цієї ідеї є Велика синагога Єрусалима, – штаб керівних священнослужителів. Цей суцільний музейний комплекс начебто й збудований для того, щоб нагадати важливість віри в житті кожного. Велика синагога Єрусалиму, – центральний храм, який і став основним символом віри, здатний вмістити понад 1,5 тис. віруючих. Головна особливість будови – монолітна конструкція без жодного вікна. Світло всередину надходить

через вертикальні кольорові вітражі, які втілюють тісний зв'язок між реальним і духовним світом [28].

На окрему увагу заслуговує акустика будівлі: хор розноситься багатоголосою луною по всьому периметру синагоги, проникаючи в найзатишніші куточки. Головною окрасою інтер'єру є величезна люстра-менора, що асоціюється з релігійними традиціями єврейського народу.

Отже, потужна архітектурна мережа, заземлена у прадавнє минуле країни, яка з великою пошаною оберігається, обрамлена численними музейними комплексами з розглуженою готельно-ресторанною системою, унікальними мовними складниками, численними місцевими пам'ятками у вигляді ринків, святково-розважального комплексу, високовартісного професіонального мистецтва, що акумулювало не лише власний культурний народний досвід, але й світові художні традиції та принципи, а також потужною мережею навчальних закладів різних рівнів і спрямування, медичними центрами світового рівня оснащення та обслуговування, не кажучи вже й про військовий потенціал, Ізраїль являє собою сучасну країну, у якій кожен може знайти безліч цікавих речей для себе [5].

Як уже неодноразово наголошувалося у цьому розділі, Ізраїль постає перед сотнями тисяч паломників чи туристів як унікальна, наймолодша в світі країна зі складною, а почасти – трагічною історією, однак сформована організаційно-ідеологічною діяльністю у потужну політичну державу, де культурний чинник, базований на вірі і ментальності створив оригінальний конгломерат із різноетнічного населення, яке саме сакральним чинником демонструє високий патріотизм та оптимізм і впевнено дивиться у майбутнє, активно розбудовуючи його вже молододу генерацією своїх громадян, для яких історико-культурний сегмент визначає чимало у просторі їх життєдіяльності. Країна семи хвиль емігрантів, кожна з яких приносила свою педагогічну, політичну, етичну та безліч інших вимірів культуру, яка «переплавилася» в майже одновимірний політичний сегмент, який міцно тривається на «плаву» світових викликів. Його ознакою є демократичність, що виявляється всюди: до

прикладу, вчитель (педагог) є завжди науковим радником, а ментором учнів (студентів) [4].

Швидко пройшовши еволюційний педагогічний шлях від формування групи (колективу) (1948-1999 рр.), нинішня система освіти Ізраїлю базується на індивідуалізації навчання, врахуванні неповторності кожної особистості, при цьому в ній чітко визначилася релігійна та світська тематика. Однак і в одній, так і в іншій домінує принцип про те, що «немає поганої системи навчання – має бути лише гарна її мета»! [4]. Це й дає можливість концентрувати на ініціативності всіх, хто цими питаннями переймається.

Традиційно-побутова культура Ізраїлю, як і кожної країни, має теж безліч оригінальних речей, які притаманні у своєму вимірі Ужгороду чи Косову, Береговому чи Білому Каменю, як і Опішному чи Решетилівці, обумовленими сталими формами господарювання, ментальними характеристиками місцевих мешканців, регіональними особливостями загалом, якщо згадати Україну, однак і в цій країні прослідковується певна традиційна (ментальна) оригінальність, сутність якої полягає в широкій популяризаторській практиці, як це помітно, приміром, на Ринку Махане Єгуда (Єрусалим), на якому працює майже 250 торговців, кожен з яких готовий запропонувати щось по-справжньому ексклюзивне. Свіжі фрукти та овочі, ароматні спеції, сувеніри, вироби з дерева, текстилю, кераміки, а також одяг, взуття – сюди приходять не лише туристи, а й місцеві жителі, знаючи, що якості тутешніх товарів можна довіряти [28].

Найбільший наплив покупців спостерігається у четвер та п'ятницю: адже всі готуються до майбутнього Шабату. Усередині ринку та на прилеглий його території знаходиться безліч кафе, сокових барів, ресторанів зі стравами національної кухні та не менш оригінальною системою обслуговування. У години, коли ринок закритий, тут все одно чимало туристів: багато хто приходить подивитися на оригінальний стріт-арт. Талановиті молоді художники розфарбували віконниці павільйонів, і тепер магазини є пам'ятками національної культури навіть у вихідні, специфічно формуючи культурний простір цієї локації. І це теж оригінально вплетено у туристичну

інфраструктуру міста [28].

Підтримуючи загальноєвропейську традицію стосовно того, що центральна вулиця міста носить, як правило, ім'я творця алфавіту чи граматики національної мови, як це, до прикладу, є в Острозі (Рівненщина, площа М. Смотрицького), щось подібне має місце і в Ізраїлі. Вулиця Бен-Єгуда (Єрусалим) носить ім'я творця сучасного івриту, за допомогою використання якого вдалося втримати національні ознаки у мовному сегменті, а згодом – і культурній практиці загалом.

Ще до заснування ізраїльської держави ця вулиця була головною артерією міста. Все тут орієнтовано на гостей Єрусалиму. Для туристів цілодобово відкрито магазини, кафе, ресторани. Практично щодня виступають талановиті вуличні музиканти, урізноманітнюючи загальний шарм культурного простору цього міста [33]. Це специфічний фестивальний центр.

Місцеві жителі теж часто приходять сюди на прогулянку, наголошуючи, що на вулиці Бен-Єгуда панує особлива атмосфера. Неподалік від нього є багато важливих культурних пам'яток, тому після відпочинку в одному з приміських кафе можна продовжити знайомство з містом.

Серед інших специфічних культурних центрів Ізраїлю, розташованих у західній частині головного міста країни, – Єрусалимський біблійний зоопарк з унікальною колекцією тварин, який намагається побачити кожен, хто відвідує цю країну. Унікальність парку полягає в тому, що тут утримуються всі тварини ізраїльської землі, які згадуються в Біблії. Одне з основних завдань комплексу – зберегти та захистити від вимирання біологічні види, що поступово зникають.

Зоопарк знаходиться у мальовничій долині та займає площу майже 25 га. Ландшафт теж оформлений рослинами за біблійними мотивами. Відвідувачі можуть покататися моторизованим поїздом: прогулянка приносить велике задоволення і береже сили для огляду.

У західній частині парку розташований інформаційний центр, сконструйований за описами ковчега Ноева. У середині знаходиться простора

аудиторія, художня галерея, сувенірна лавка, закусочна та сучасна комп'ютерна станція, що дозволяє при нагоді докладно дізнатися про кожну біблійну тварину [16].

Є в Ізраїлі і безліч інших музейних установ, зокрема Музей науки Блумфілда – одна з небагатьох установ, провідна мета заснування якої – популяризація високих здобутків науки та переведення їх на звичайну мову сприйняття. Майже всі експонати можна чіпати, вмикати та вимикати, розбирати і збирати. Наявні експозиції пояснюють практично все у світі: від простих законів фізики до складних архітектурних принципів. На території комплексу є декілька флігелів, присвяченим різним тематикам, а також інтерактивна зала та кінотеатр [33]. Інакше кажучи, Єрусалим і створений для того, щоб привертати увагу.

Відкрита низка музеїв (іноді-музеїв-квартир), присвячених видатним громадським і політичним лідерам, наприклад, Музей Т. Герцля (Музейон Херцел) в Єрусалимі, Будинок Д. Бен-Гуріона і Музей В. Жаботинського в Тель-Авіві, Будинок Х. Вейцмана (Бет-Вейцман) в Реховоті, а також діячам культури ішува, наприклад, Будинок Х. Н. Бялика (Бет-Бялик) в Тель-Авіві, Будинок Ш. Аша у Бат-Ямі і багато ін. В Ізраїлі існують і музеї, присвячені історії і культурі євреїв інших країн. Деякі з них висвітлюють життя громад окремих країн (наприклад, Угорщини, Іраку, Італії) або областей (наприклад, Волині) [37]. У 1978 року на території Тель-Авівського університету створений Музей єврейської діаспори (Бет ха-тфуцот), що експонує в основному макети і фотоматеріали відповідного спрямування.

Обрядові предмети іудаїзму (наявні також у багатьох археологічних, історичних, етнографічних та художніх музеях) багато представлені в музеї імені сера Айзека і леді Вольфсо у будівлі Хехал Шломо в Єрусалимі (з 1958 р.). Музей книгодрукування в Цфаті відбиває історію друкарської справи в Ерец-Ізраель [33]. Хоча тут є чимало інформації і про друкарську справу загалом.

У музейній практиці країн світу є й неозора кількість музейних установ, орієнтованих на місцеву «культурну глибинку». Подібні форми у ХХ столітті

були притаманні всім країнам, і Україна не становить виняток. В Україні, до прикладу, на Рівненщині, існує й нині чимало музейних установ різного профілю, роташованих у сільській місцевості. Таким є музей відомої регіональної скульпторки другої половини ХХ століття Теодозії Бриж (Степанський район), дружини Заслуженого художника України Є. Безніска (Львів). Він має характер меморіального комплексу і концентрує в собі чимало речей, пов'язаних із її життєдіяльністю. Є тут і її художні роботи, твори інших майстрів та засоби творчості і багато всього, що з нею пов'язано. Тоді як у Костопільському району області функціонують чимало років Музей лісу та Музей води з розмаїттям місцевих природних зразків (ресурсів); а при Міжнародному економіко-гуманітарному університеті ім. С.Дем'янчука (м. Рівне) є Музей миру. І цей ряд прикладів не складно розширити [22]. Всі вони активно «працюють» і на виховний аспект у роботі з молоддю.

Потрібно нагадати також у цьому зв'язку, що за відповідною цільовою Програмою, затвердженою на період 2010-2025 років Рівненської обласною радою (а такі програми є в кожній області України і спрямовуються вони на вирішення локальних питань, актуальних для конкретної місцевості, зокрема й розвитку культури села; затверджуються вони на кожні п'ять років. Підводиться під них і незначне фінансування, що дає змогу контролювати хід реалізації Програми), в області визнано за необхідне створення «музеїв одного села», підтримка яких має здійснюватися місцевою територіальною громадою. Такі музеї хоча й не мають, як правило, чіткого фахового визначення, утім в основі своїй є переважно історико-етнографічними, тобто концентрують у своїх фондах культурну локалістику, пов'язану з життєдіяльністю місцевого населення. Тому в таких осередках зберігається чимало предметів побуту: посуду, дитячих іграшок місцевого виробництва, зразків локального костюму, святково-обрядового комплексу, а також записи старожилів, фотоальбоми тощо. У кожній громаді, де створено подібні осередки, вони мають помітні відмінності в їхньому «організаційно-культурному начинні». Ці музеї активно використовуються у виховній роботі

місцевими ЗОШ, клубами та підтримуються місцевими краєзнавцями, бізнесменами. Їхніми ж зусиллями і поповнюються колекції цих структур.

Підтримується така практика регіональним фестивалним рухом, або іншими тотожними організаційними заходами, притаманними регіоду, зокрема «Музейними гостинами» (Рівне), чи «Замковими гостинами» (Острог), до проведення яких залучаються ці музеї часто у формі певної культурної локації. Підтримує ці організаційні утворення й КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» обласної ради, співробітники якого й організують численні виставки рівня «Музей одного села», на заходах яких й демонструється культурне розмаїття творчого потенціалу конкретної локації. Вони є й предметом відповідного наукового дослідження науково-педагогічних працівників регіону, зокрема й РДГУ.

Ця практика, особливо в Західній Україні (хоча наявна вона і на Херсонщині чи Вінничині, Сумщині та Полтавщині), має своє продовження у формі й «Музеїв однієї вулиці», принципи організації форм культурної діяльності в яких тотожні. Згадані форми продовжують практику початку ХХ століття, характерну Західній Україні, коли в невеличких містечках (до прикладу, у Дрогобичі) проводилися під патронатом місцевої «Просвіти», «Соколів» та «Січей» різноманітні художні конкурси: хорового виконавства чи театрального мистецтва, до організації яких залучалися місцеві (сільські) художні колективи зі специфічним репертуаром, помітно урізноманітнюючи вільний час чи дозвілля населення. Впливали вони й на освітній рівень мешканців та організаційну культуру їхніх керівників [39].

Тотожні практики наявні нині і в Ізраїлі. Перший в країні сільський музей – Мішкан ле-оманут в кібуці Ейн-Харод – заснований в 1938 році художником Х. Атаром; у 1948 році цю структуру перевели до спеціально побудованого для нього приміщення, а після смерті засновника музей названий його ім'ям.

У музеї представлений живопис і скульптура багатьох країн світу, зокрема твори єврейських художників із Польщі, Німеччини, Нідерландів,

Франції і США, а також колекції іудаїки. В «селищі художників» Ейн-ход із 1983 року відкритий музей імені М. Янко, де зібрані картини цього художника і інших представників дадаїзму [27, с. 57].

Місцеві музеї мистецтва є також у Рамат-Гані, Герцлі, Холоні, Беєр-Шеве, Дімоні і інших містах, а також у кібуцах (наприклад, Музей східного мистецтва імені В. Ізраеля, кібуц Ха-Зореа). Художні відділення діють і у багатьох загальних міських та сільських музеях (наприклад, Міський музей Бат-яма імені Д. Бен-Арі). У багатьох населених пунктах країни є музеї (іноді у формі музеїв-квартир), присвячені окремим єврейським художникам, наприклад, Будинок Ганни Тихої і Будинок Д. Паломбо в Єрусалимі, І. Рибалки (Бет-Рибак) у Бат-Ямі, Будинок Р. Рубіна (Бет-Реувен) в Тель-Авіві, Э. Гліценштейна (1870-1942 рр.) у Цфаті [47]. Взагалі в Ізраїлі чи не найповніше, ніж будь-де в світі, виявляється глибоке й шанобливе ставлення до національної приналежності.

Продовжуючи цей розгляд, потрібно згадати й те, що низка місцевих музеїв була відкрита при археологічних заповідниках і місцях розкопок, серед них такі як Масада, Ейн-Геді, Арад, Авдат, Дан (у кибуці Дан), Хацор (у кибуці Аелет-ха-Шахар), Мегідо, Кесарія (у кибуці Сдот-ям), Бет-Шеарим, Бет-Шеан (у кибуці Нар-Давид-Ган ха-Шлоша), Кацрин і інших районах Голанів, поселення епохи Першого храму біля Беєр-Шеви і багато ін., що дає можливість відвідувачам відчувати дух старовини, побачити артефакти в наявному середовищі, що справляє неабияке психологічне враження.

Характерною рисою музейною практики цієї країни є використання історичного сегмента для приваблення відвідувачів, який в усьому світі нині є важливим чинником підвищеної уваги. Музейними пам'ятками є й руїни ряду стародавніх синагог, особливо в Галілеї. До речі, чимало місцевих музеїв почали формуватися з випадково виявлених археологічних знахідок (до прикладу, при оранці), що становили історико-культурний інтерес. Утім, подібні речі притаманні й будь-якій іншій країні. При цьому об'єм і кількість розкопок в Ізраїлі постійно зростають; розкопки охоплюють майже усі райони країни і різні епохи, від первісної доби до періоду володарювання хрестоносців.

Результатом цього є постійне поповнення фондів музейної мережі. Так, лише у 1993 р. було здійснено сто регулярних і сто тридцять «охоронних» розкопок, що проводяться для ідентифікації об'єктів, відкритих у процесі будівництва. А цікавість до минулого Святої Землі постійно притягує й закордонні експедиції, що розширює міжкультурну комунікацію та покращує власну інформованість, а також добровольців, серед яких чимало місцевих та зарубіжних фахівців. На розкопках зайнята значна кількість ізраїльських археологів-фахівців нового покоління, серед них: І. Цафрір, Е. Нецер, А. Бен-Тор, Е. Штерн, І. Маген, І. Хіршфельд, В. Цафіріс, А. Клонер і ін., археологи-підводники А. Галілі, І. Шарвіт, А. Дахарі, А. Рабан. На початку 1990-х років до цього напряму досліджень долучилися археологи-репатріанти, зокрема й з країн СНД, принеши з собою інокультурний досвід організації подібної практики.

Деякі розкопки притягають туристів, адже при них проводяться роботи з консервації і реставрації об'єктів під керівництвом та спостереженням професійних археологів. При цьому археологам Ізраїлю доводиться долати запеклий опір у край ортодоксальних кіл будь-яким розкопкам, які, на їх думку, можуть зачепити стародавні поховання. Утім це типова ситуація і в Україні.

У багатьох приморських кибуцах (Мааган-Міхаель, Нахшолім) діють музеї морської (підводної) археології. Історії мореплавства (і ряду інших аспектів) присвячений Морський музей (Ха-Музейонха-ями) в Хайфі. Разом з історико-археологічними музеями, ця група музеїв представляє пізнішу історію Ерец-Ізраель, приділяючи увагу також етнографії та фольклору різних громад і окремих районів країни. Це такі структури як Музей історії Єрусалиму (Музейон ле-толлот Іерушалаім, розміщений у так званій Вежі Давида), «Двір старого ішува» («Хацор ха-ішув ха-яшан», із 1976 р.) розташований в єврейському кварталі Старого міста Єрусалиму і ін. Нова історія Тель-Авіва-Яфи відбита в декількох павільйонах (відділеннях), зокрема Музеї Ерец-Ізраель у центрі Тель-Авіва (Музею історії Тель-Авіва-Яфи, в Палаці державної незалежності) [47]. Усе зібране критично осмислюється, систематизується, вивчається і оприлюднюється та згодом концентрується у музейних зібраннях,

даючи змогу для продовження вивчення і інтерпретації. Крім цього, в усіх великих містах Ізраїлю є й такі художні галереї чи музеї, де виставки поєднуються з розпродажем експонатів, які мають «дубльовані» зразки. Подібна практика притаманна і окремим українським музеям.

Як країна з широкими міжнародними контактами, високим рівнем духовності та соціальної організації, Ізраїль не лише на території власної країни розвиває музейну справу, а й бере участь у міжнародному музейному житті, поглиблюючи й власний культурний потенціал. Яскравим прикладом цього є Асоціація Музеїв ICOM-Ізраїль. Зареєстрована як неприбуткова організація (за ізраїльським Законом Асоціацій), її головними цілями є:

- сприяти взаємодії та співпраці між музеями і фахівцями музейної справи в Ізраїлі;
- організувати діяльність для професійних відділень, заснованих на музеєзнавчих темах, які визначаються ICOM у Парижі (Міжнародна Рада Музеїв). Відділення незалежні, але водночас дотримуються принципів Міжнародних Комітетів ICOM і підтримують тісне спілкування з Асоціацією;
- гарантувати професійне просування персоналу музею, організовуючи професійні конференції, надаючи стипендії та можливості здобути відповідний науковий ступінь, видаючи корисну інформацію і публікуючи статті відносно пов'язаних із музеєм тем тощо [38, с. 16-21].

Поза сумнівом, вищенаведеним не завершується характеристика культурної й музейної зокрема, інфраструктури Ізраїлю, утім і розглянута у цьому розділі мережа та її культурна насиченість і фінансова спроможність дає всі підстави переконатися у її надзвичайній оригінальності, потужності інформаційного сегменту, форм впливу на відвідувачів та безлічі іншого, що забезпечує їй нині високе реноме у світовому інформаційному просторі. І в цьому плані вона дає Україні добрий приклад для ознайомлення та наслідування, адже людські прагнення та ціннісний ряд в усьому світі майже тотожні [37]. Залишається перейняти лише технологічну складову та поважне ставлення до людини. Однак кращим варіантом буде лише ґрунтовно

ознайомитися з наявним досвідом і, виходячи з власних організаційно-культурних параметрів, почати подібну роботу в себе, оскільки скопіювати чужий досвід немає потреби, позаяк він не приживеться на чужому ґрунті.

Підсумовуючи огляд історико-культурних та природних пам'яток Ізраїлю та їх ролі у позиціонуванні цієї країни на світовій арені, слід наголосити на наступному: високий рівень інформаційних технологій, гнучка сучасна система загальної, технологічної та художньої освіти, здатної швидко реагувати на виклики сьогодення, інше ставлення до здобувачів цієї освіти науково-педагогічних працівників та вчителів, побудоване на сприйнятті їх як особистостей, та не менш відкрита і «впевнена» політична система, предметно орієнтована на власних громадян, а головне – ментальність, однією зі складових якої є поважне ставлення до минулого, традицій і всього, що з ними пов'язане, а також мовного чинника, висока духовна культура та широка світова політична підтримка дає йому можливість демонструвати досвід толерантного співжиття народів, які мають чимало відмінностей за всіма вимірами, однак демонструють сьогодні монолітність держави, її здатність спрямовувати власні дії на забезпечення комфортного проживання власному населенню, незалежно від їхнього віросповідання, достатню, віку, кольору шкіри тощо. Для нинішньої України, яка має небачену світову підтримку, стимуловану війною з РФ, а також поява значної кількості художньої інтелігенції, що активно досліджує не лише сучасність, але й історико-культурну проблематику і має потужні напрацювання в усіх галузях наукового пізнання, зокрема й у музеєзнавстві, здобутий науковий досвід, критично осмислений українськими дослідниками, потрібно активно впроваджувати у практику. Адже мережа установ культури, зокрема й музейна, чимало років фінансувалася за «остаточним» принципом, а відтак і в її працівників сформувалася байдужість, безініціативність, відсутність бажання запроваджувати іноваційні технології, якими вже давно живе цивілізований світ. Тому широка міжкультурна комунікація, постійне і активне вивчення інокультурного досвіду й стане свідченням євроінтеграційних процесів для України, утвердження її в духовному просторі світу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз фахової літератури та законодавчої бази із зазначеної проблематики, практики організації діяльності музейних установ, зокрема й іноземний досвід, засвідчив, що:

- Музей і надалі залишається достатньо привабливою структурою серед мережі установ культури у різних соціально-демографічних груп населення, свідченням чого є найбільший приріст музейних установ у світі кожних десять років. Не є виключенням у цьому плані і Україна. У той же час мережа цих установ нині перебуває у глибокій кризі через рівень заробітної праці працюючих, фінансування діяльності установ мережі, брак якісних фахівців, здатних перетворити музейну установу у привабливий культурний центр, налагодити широкі контакти цієї установи з місцевим бізнесом, туристично-рекреаційною сферою, мережею навчальних закладів тощо.

- Фахової літератури з даного питання безліч; це стосується як наукових, так і науково-методичних праць, а також регіональної публіцистики, в яких питання розвитку музейної мережі залишається предметом особливої уваги. Однак ґрунтовних наукових праць стосовно критичного осмислення регіональної проблематики явно бракує. Чимало такої (публіцистики) літератури друкується й у регіонах.

- Характерною рисою сучасності є й наявність захищених дисертаційних досліджень різних рівнів, де ці питання є предметом особливої уваги дослідників. Тим більше, що, виходячи з наявних параметрів їх підготовки, вони концентрують достатньо різноманітний, зокрема й інокультурний досвід організаційно-методичної діяльності цих установ. Однак брак форм популяризації наявного матеріалу через відсутність умінь це робити та недостатня інформатизація галузі на регіональному рівні, не дає можливості практикам бути ознайомленим із цим досвідом і активно його впроваджувати.

- Ще однією проблемою, яка стримує успішне функціонування галузі, є відсутність чітких критеріїв оцінки практичної діяльності фахівців наявної мережі (це стосується й функціонування галузі культури та освіти загалом), що не дає можливості конкретно оцінити внесок кожного працюючого у загальний результат та стимулювати останніх підвищувати власний фаховий рівень.

- Проблемою в галузі є й відсутність якісної системи підвищення кваліфікації працівників в Україні; не врахування цього чинника у подальшій їх професійній атестації, що й призводить згодом до низького практичного результату.

- Проблемою установ культури (і музейних зокрема) на регіональному рівні, оскільки національні установи та державні структури обласних центрів мають інше фінансування, фонд пам'яток, міжгалузеві контакти та безліч іншого, що дає їм можливість успішно існувати в культурному просторі сьогодення, є надзвичайно повільне впровадження новітніх технологій, низький рівень фахівців тощо.

- Відсутність якісної фахової інформації у керівників галузі через неефективність системи підвищення кваліфікації, «партійний» принцип призначення на посаду у музейних установах та методичних органах галузі не дає можливості успадкувати та поширювати якісний інноваційний досвід, потрібний для виведення музеїв, як і інших установ культури, із системної кризи.

- У нинішніх умовах вітчизняні музеї все ще неефективно використовують інокультурний досвід для власних видозмін через слабе ознайомлення з його провідними параметрами, чим і обумовлено звернення авторки до розробки цього питання.

- Специфіка створення і діяльності музеїв в Ізраїлі полягає у відсутності власної держави у єврейського народу внаслідок історичних обставин упродовж багатьох століть, що обумовило формування музейної справи Ізраїлю лише у ХХ столітті. Останнє й призвело до наслідування організаційних принципів, характерних музеям країн Європи і країн

пострадянського простору, а також вироблення згодом власних підходів до розвитку музейної справи, що сталося вже у другій половині ХХ століття.

- Завдяки багатим археологічним матеріалам і на їх основі створено переважну більшість музеїв у країні, які стали не лише центрами її позиціонування у світі, але й не менш важливими методичними структурами для регіональних установ. Ці матеріали стали стимулом до проведення численних наукових досліджень із залученням іноземних фахівців та археологів-практиків.

- Ознайомлення з культурним досвідом Ізраїлю, в якому постійно проживає авторка дослідження, засвідчує високий рівень його інформаційних технологій, якісну систему різноманітних форм освіти, базованих на врахуванні традиційних чинників; шанобливе ставлення до мовного сегменту, релігійності населення, ментального виміру тощо, що дає підстави вважати їх важливими цементуючими формами в життєдіяльності країни, її широкими можливостями у наданні населенню різнобічних послуг, зокрема і в сфері вільного часу.

- Система організації культурної інфраструктури країни Ізраїль хоча й має майже тотожну з Україною мережу закладів та установ, однак її відмінністю є небачена історико-культурна спадщини, більший традиціоналізм, дотримання національних сегментів у практиці організації суспільного простору, а також висока відповідальність за організаційну діяльність на будь-якому рівні. Вирізняє її і зміщення акцентів у будь-яких формах громадського чи державного життя на інноваційні технології, інокультурний досвід тощо, що виступає важливим сегментом консолідації нації.

- Музейна мережа Ізраїлю є надзвичайно розгалуженою і базується на історико-культурних пам'ятках, час створення яких сягає зародження східної цивілізації. І саме вони складають основу паломництва мільйонів туристів зі всього світу. Тому туристичний бізнес активно вплетений у систему музейної та широкоформатної культурної діяльності загалом, включаючи усі складові:

готельно-ресторанний бізнес, фестивальний рух, мережу закладів і установ народної культури, а також професійне мистецтво у розмаїтті його виявів.

- Запозичення досвіду організації музейної мережі та ставлення до організації її культурної інфраструктури в Ізраїлі, зокрема й у питанні збереження пам'яток і їх використання в суспільній практиці, допоможе Україні перетворити власний музейний комплекс у потужний культурно-освітній та культурно-ідеологічний потенціал, здатний підтримувати державу у формуванні її провідних національних засад.

Тож моделлю майбутнього ефективного музейного закладу для України може стати й ізраїльський його варіант, в основі якого національна історія та культура, базована на ментальності населення і активній державній національно спрямованій культурній політиці, помноженій на новітні інформаційні технології й широку міжкультурну комунікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні питання реформування управління сферою культури у сучасних умовах. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/kulnurna_dyp-f509f.pdf (дата звернення : 08.02.2020).
2. Аналітичний звіт. Стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів у 2022 році: основні тенденції (2023). Укл. Т. Маршалок. ANTS, 183. <https://drive.google.com/file/d/15m1c33evB5wzbAaiquxiQLT9CmFHn9-J/view>.
3. Бабій Н. П. Актуальні культурно-мистецькі практики та процеси Західної України кінця XX – початку XXI століть: культурні домінанти, форми репрезентації, перспективи: дис...д-ра миств.: 26.00.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2024. 514 с.
4. Бакуліна Н. Система освіти в сучасному Ізраїлі: становлення та розвиток. *Vidrodznennva*, 1999. № 8 (21). С. 21-27.
5. Барановський О. Ізраїль на конгресі з медичного туризму. *Турбізнес*. № 3. 2011.
6. Баркова О., Бабенко В., Савич А. Програмне забезпечення цифровізації установ пам'яті: проблеми і підходи у вітчизняному секторі спадщини. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2019. Т. 2. № 2. С. 155–171.
7. Баркова О., Кульчицький І. Європейський та український досвід використання цифрових технологій у сфері культури. *Аналітичний огляд та пропозиції на основі матеріалів дискусійного форуму «Синергія мистецтва, культури та технологій як джерело креативності та інновацій»*. Львів, 2019. 37 с.
8. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.

9. Білецька Т., Левкова О., Савчак І. Концепція нової національної культурної політики України. Культурний код Східного партнерства. URL: http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/FINALConcept_RoadMap-UA-CultureCodingEaP.pdf.

10. Білецька Т., Левкова О., Савчак І. Концепція нової національної культурної політики України. Культурний код Східного партнерства. URL: http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/FINALConcept_RoadMap-UA-CultureCodingEaP.pdf. Вип. 2.

11. Білушак Т. М., Добровольська С. І. Європейські та національні аспекти охорони, збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини: цифрові колекції у вебінформаційному середовищі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № (1). С. 41–52.

12. Бовсунівська І. В., Бутник О. О. Децентралізація у сфері культури: досвід ефективної реформи європейських країн для України. *Інвестиції: практика і досвід*. 2018. № 24. С. 79–83.

13. Божиковский Т. Очерк истории еврейского народа. Кн. 1. Иерусалим : Алия, 2001. 165 с.

14. Божко Л. Д. Туризм у контексті глобалізаційних процесів: історико-культурологічний аспект : дис. ... д-ра культурології : 26.00.01. Харків. 2018. 558 с.

15. Борняков О. Цифрове майбутнє України після перемоги. Що передбачає цифровий план розвитку України та як держава буде підтримувати ІТ-сектор після війни? *Економічна правда*, 2022. 21 черв. URL:<http://surl.li/dbkwc>.

16. Бялик Х. Н., Равницкий И. Х. Искусство в еврейской традиции. Иерусалим, 2003. 145 с.

17. Валк Э., Гутгарц М., Иосефи К. Краткая еврейская энциклопедия. *Еврейский университет в Иерусалиме*. Иерусалим, 2003-2007. 462 с.

18. Вербицька П. В., Гнідик І. І. Культурна спадщина України: інноваційні підходи та сталий розвиток: навч. посіб. Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2022. 148 с.

19. Виткалов С. В. «Євро-Арт» – ювілею. *Вільне слово*, 2021. 27 серп. С. 2; Виткалов С. В. Мозаїзація культурного простору: Ювілей української державності: погляд із регіону. *День*, 2021. № 117-118. 2 верес.; Виткалов С. В. Рівненській галереї європейського живопису «Євро-Арт» – 10 років (нотатки з виставки). *День*, 2021. № 99-100. 2 лип. та ін.

20. Виткалов С. В. Мистецтво як засіб трансформації українського соціуму: нотатки після концерту. *Музика* (український щомісячний інтернет-журн.), 2023. груд. С. 4; Виткалов С. В. «Рівненські класичні резиденції» як специфічна форма презентації художньої спадщини. *Музика* (український щомісячний Інтернет-журн.), 2023. 22 жовт. С. 1 та ін.;

21. Виткалов С. В. Мистецтво як форма міжкультурної комунікації: регіональний досвід. *День*, 2022. № 18. трав. С. 5; Виткалов С. В. Українські музиканти і європейська культурна практика крізь призму різдвяних фестивалів. *День*, 2022. № 5-6. 28-29 січ. С. 13; Виткалов С. В. Не лише концертний майданчик, але й пошуковий конгломерат: про відкриття нового концертного сезону в Рівненській обласній філармонії. *День*, 2021. № 129-130. 12 жовт. та ін.

22. Виткалов С. В., Виткалов В. Г. Музейна мережа і актуальні проблеми галузі: зб. матеріалів II міжнародного музейного форуму «Сучасний музейний простір і виклики сьогодення». Ужгород, 2024. С. 124-128 [254 с.]; Vytkaľov S., Petrova I., Skoryk A., Goncharova O., Vytkaľov V., Antipina I. Establishment of cultural industries in ukraine: implementation of foreign practices. *International Journal of Professional Business Review. Miami*, v. 8 n. 5 p. 01-13 | e01596 | 2023.

23. Гаврилук А. М. Туристичне портфоліо елемента нематеріальної культурної спадщини як засіб реалізації державної регіональної політики в Україні. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія : «Державне*

управління». 2019. Т. 30 (69), № 2. С. 21–26. URL : http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/2_2019.pdf.

24. Гаврилюк С. В., Надольська В. В. Музеї світу: комунікаційні стратегії та формування іміджу. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зб.* Вип. 48. Рівне : РДГУ, 2024. С. 327-334.

25. Герчанівська П. Е. Культурна парадигма ХХ-ХХІ століть: монографія. Київ : НАКККіМ, 2017. 378 с.

26. Гилберт М. Атлас по истории еврейского народа. Нью-Йорк, 1993. 128 с.

27. Гилель Ш. Государство Израиль. Тель-Авив, 1996. 123 с.

28. Говард М., Сахар В. История Израиля: монографія. Москва, 1995. 256 с., ил.

29. Гончарова О. М. Музейний топос як об'єкт культурологічного осмислення. *Культура і мистецтво у сучасному світі. Наук. зап. КНУКіМ / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв.* Київ, 2014. Вип. 15. С. 17-26; Гончарова О. М. Художні музеї США і Канади: навч. посіб. Київ, 2019. 175 с.

30. Градівський В. Фінансово-економічний механізм публічного управління розвитком гуманітарної сфери в регіонах України. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зб.* Вип. 47. Рівне : РДГУ, 2023. С. 123-130.

31. Гриценко О. Моделі культурного простору та проблема ідентичності його елементів. *Культурологічна думка.* 2019. Т. 15. № 1. С. 66–82.

32. Губернатор О. І. Імерсивні культурні практики як феномен метамодернізму : дис. д-ра філософії за спеціальністю 034 Культурологія / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2023. 204 с.

33. Держава Ізраїль : Довідник / Укл. В. Беневоленський та ін. / переклад з івриту. Київ, 1997. 280 с.

34. Дичківський С. І. Глобальні трансформації туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства (digital society):

дис... д-ра культурології: 26.00.01 / Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. Київ : НАКККіМ, 2021. 547 с.

35. Закон України «Про туризм». *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 46, ст. 393.

36. Зігунов В., Зігунов Р. Формування регіонального туристського кластеру Сумщини. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 15. С. 82–87. URL:<https://doi.org/10.37320/2415-3583/15.13>.

37. Злупко С. М., Токарський Т. Б. Україна та Ізраїль: зайнятість і соціальний захист населення. Львів : Вільна Україна, 1999.

38. Ізраїль. *Географічний довідник*. Єрусалим : Гешарим, 1992.

39. Історія української музики: навч. посіб. В 5 тт., т. IV / За ред. Л. Пархоменко та М. Загайкевич. Київ : Наукова думка, 1996.

40. Кауфман И. Еврейская история и религия. Иерусалим : Библиотека Алия, 1978. 47 с.

41. Квартальнов В. А., Зорін В. І. Економіка туризму. Київ : Вища школа, 2005.

42. Кембридзький словник англійської мови. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tourism>.

43. Киричук К. Ізраїль розраховує на подвоєння числа українських туристів у 2012 році. *Турбізнес*. № 11. 2010.

44. Копієвська О. Р. Всесвітня культурна спадщина: регулювання міжнародним правом. *Держава і право : зб. наук. пр.* / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2006. Вип. 33. *Юридичні і політичні науки*. С. 25–30.

45. Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст та локальні особливості (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): дис... д-ра культурології: 26.00.06 / Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2018. 478 с.

46. Кравченко О. В. Культурна політика України в парадигмах сучасності: теоретико-методологічні аспекти культурологічної інтерпретації: монографія. Харків : ХДАК, 2011. 267 с.

47. Країни світу. Довідник для ерудитів і мандрівників / За заг. ред. Шамхалова Ф. І. Харків : Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2005.

48. Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.]; за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 58 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.08>.

49. Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.]; за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 58 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.08> (дата звернення: 11 верес., 2024 р.).

50. Купрійчук В. М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917–1920 рр.): монографія. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. 378 с.; Фінансова політика місцевого розвитку: монографія / Ю. М. Петрушенко, В. Т. Венцель, А. В. Височина. Суми : Сум. держ. ун-т, 2020. 380 с.; Мамонова Г. В., Канцур І. Г. Моделювання пріоритетів фінансового забезпечення соціальної сфери. *Бізнесінформ*, 2014. № 1. С. 179 – 183; Соціальна і гуманітарна політика: підруч. / [авт. кол.: В.П. Трощинський, В.А. Скуратівський, М.В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського. Київ : НАДУ, 2016. 792 с.

51. Лелик М. Б. Сучасні тенденції впровадження музейних інновацій в Україні. *Інформцентр з питань культури і мистецтва*. 2018. Вип. 5/4. URL: <https://cutt.ly/2YglEz2> (дата звернення: 29.09.2024); Лелик М. Б. Ресурси, систематизація, втілення: як працює проєктний культурний менеджмент в Україні (оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2019–2021 рр.). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2021/Proect1.pdf (дата звернення: 4.09.2024).

52. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України: монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с.

53. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): монографія. Київ : Альтерпрес, 2012. 436 с.

54. Мала енциклопедія країн / Сиротенко Н. Г., Мендель В. А. Харків : Основи, 2001. 720 с.

55. Малімон В. І. Пріоритети державної культурної політики України в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. № 7 (25). С. 152–165.

56. Матвієнко В. Розвиток теоретичних аспектів індустрії туризму з історичних відомостей. *Інноваційний ринок індустрії туризму і сфери гостинності* : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 трав., 2023 р. Київ, 2023. С. 45-51.

57. Меднікова Г. С. Концепт «культурні практики» та його роль в трансформації сучасної культури. *Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. 2017. Вип. 37 (50). С. 30–39.

58. Міжнародний туризм: специфіка організації та тенденції: *матеріали наук.-практ. конф.*, м. Київ, 1-2 листоп., 2002 р. Київ : КНУКіМ, 2002.

59. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручн. Київ : Кондор, 2005. 408 с.; Петрова І. В. Проектування в соціально-культурній сфері: навч. пос. Київ : Вид-во КНУКіМ, 2017. 372 с.

59. Пошивайло О. Короткий академічний словник сучасних українських керамологів (культурна керамологія). Опішне : Українське народознавство, 2009. 312 с.

60. Практика благодійної діяльності бізнес-компаній в Україні: сучасний досвід (звіт за результатами досліджень) / А. Гулевська-Черниш, Д. Непочатова, Л. Паливода; за заг. ред. А. Гулевської-Черниш. Київ : Салютис, 2010. 60 с.

61. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280>; Про туризм : Закон України від 1995 року № 324/95-ВР. Зі змінами та доповненнями 2001-2020

років. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text>; Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ президента України від 30.09.2019 №722/2019. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-2982>; Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів : Постанова Верховної Ради України від 21.10.2010 № 2632-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 11. Ст.72; Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>; Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1186. *Офіційний вісник України*. 2011. № 91. С. 126; Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.02.2016 № 119-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80>; Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017. № 168-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249826501>.

62. Радченко Е. Є. Теоретичні основи формування та розвитку туристичного потенціалу регіону. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL:<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6809>.

63. Рогач П. І., Косяков Н. Є., Гаркава В. Г., Лук'янчик С. В. Країнознавство: навч. посіб. Київ, 2003.

64. Розпутенко І., Москаленко С. Гуманітарний розвиток України в умовах цивілізаційного вибору. *Вісник НАДУ. Соціальна та гуманітарна політика* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2013-2-29.pdf>.

65. Руденко С. Музей як технологія: монографія. Київ : Вид-во «Ліра-К», 2021. 435 с.

66. Социальная жизнь и социальные ценности еврейского народа / Под

ред. проф. Х. Бен-Сассона и проф. Ш. Эттингера / Пер. с англ. Тель-Авив, 1977. 520 с.

67. Соціальна і гуманітарна політика: підруч. / [авт. кол.: В.П. Трощинський, В.А. Скуратівський, М.В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського. Київ : НАДУ, 2016. 792 с.

68. Стратегія розвитку туристичної галузі в Україні: монографія. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2022. 453 с.

69. Судакова В. Культурні практики та проблеми їхньої модернізації в культурному просторі сучасних суспільств. *Культурологічна думка*. 2020. № 17. С. 165–177.

70. Сэмюелс Р. По тропам еврейской истории. Пер. с англ. Иерусалим : Библиотека – Алия, 1987. 173 с.

71. Сюткін С. Економічна и соціальна географія. Зарубіжні країни. Суми : 2003. 245 с.

72. Топ-10 наукових і не тільки одкровень про історію Миколаївщини: пристендовий музейний проспект. Миколаїв, 2024.

73. Трач Ю. В. Цифрові технології у культурі сучасного суспільства: тенденції і перспективи: дис...д-ра культурології: 26.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2021. 486 с.

74. Українська і світова культурна практика в умовах глобальних викликів: ХІХ між нар. наук. – практ. конф., м. Рівне, 16-17 листоп., 2023 р.: програма / Укл.: Виткалов С. В., Виткалов В. Г. Рівне : РДГУ, 2023. 40 с.; Світовий культурний простір крізь призму сучасних глобалізаційних, пандемічних викликів та війни: ХVІІІ між нар. наук.-практ. конф., м. Рівне, 17-18 листоп., 2022 р.: програма / Укл.: Виткалов С. В., Виткалов В. Г. Рівне : РДГУ, 2022. 40 с. та ін.

75. Феномен культури у гуманітарному дискурсі: монографія / за заг. наук. ред. проф., член-кор. НАПН України Балуха В. О. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 352 с.

76. Феномен туризму: розмаїття сенсів : монографія / за ред. О. О. Красноручького, Н. І. Моїсєєвої. Харків : Стильна типографія, 2019. 252 с.

77. Шершньова О. В. Формування нової моделі культурного простору (на прикладі громад Рівненщини): Монографія / Український культурний фонд. Острог : ФОП-видавець Свинарчук Р. В., 2019. 344 с.

78. Эвен А. В. Мой народ / Пер. с англ. Тель-Авив : Библиотека Алия, 1990. Т. 1. 261 с.

79. Эвен А. В. Мой народ / Пер. с англ. Тель-Авив : Библиотека Алия, 1991. Т. 2. 262 с.

80. Юхновська Ю. О. Збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Дніпро, 2021. 588 с.

81. Cosmogomy: Музей сучасного українського мистецтва родини Корсаків: пристендовий проспект / художник Петро Антип, куратор Віктор Корсак. Луцьк, 2024.

82. <http://ifory.narod.ru/israel.htm>.

83. <http://www.ilmuseums.com/russian.asp>.

84. <http://www.jewish.ru>.

85. <https://studfile.net/preview/7858529>.

86. <https://tripmydream.ua/israel/jerusalem/sights>.

87. <https://trips.com.ua/podorozhi/38-pam-yatok-erusalymu-yaki-var-to-podyvytysya/>

88. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97_%D0%86%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BB%D1%8E.

89. https://www.wikiwand.com/uk/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9_%D0%86%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BB%D1%8E#google_vignette.

90. Lave J., Duguid P., Fernandez N., Axel E. Coming of Age in Birmingham: Cultural Studies and Conceptions of Subjectivity. *Annual Review of Anthropology*. 1992. Is. 21. P. 257–282.

91. Сайт кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету – (вставка «Випускники»). [https:// kulturologiya.rshu.edu.ua/index.php?option=com_gridbox&view=page&id=7&Itemid=226](https://kulturologiya.rshu.edu.ua/index.php?option=com_gridbox&view=page&id=7&Itemid=226).